

Хорхе Анхель Ліврага

ПЛИСТИ ПРОТИ ТЕЧІЇ

ТОМ
2

Філософські роздуми

Хорхе Ліврага Ріцці

Плисти проти течії. Том 2

«ІП Карелин»

ББК 87.3(4ІСП)

Ліврага Ріцці Х. А.

Плисти проти течії. Том 2 / Х. А. Ліврага Ріцці — «ИП Карелин»,

ISBN 978-966-97200-7-8

Другий том філософських есеїв, статей та лекцій аргентинського філософа Хорхе Анхеля Лівраги буде цікавий тим, хто замислюється над питаннями про сенс життя, природу людини, моральні чесноти, проблему вибору, закони розвитку історії та людства. «Ідеали тіла та ідеали душі», «Іти поміж мертвих», «Внутрішнє дзеркало», «Хвороби сучасного світу», «Культура безкультурності», «Як здійснюються мрії» – ці та інші есеї автора розкривають погляд сучасного філософа на життя людини та її взаємини зі світом.

ББК 87.3(4ІСП)

ISBN 978-966-97200-7-8

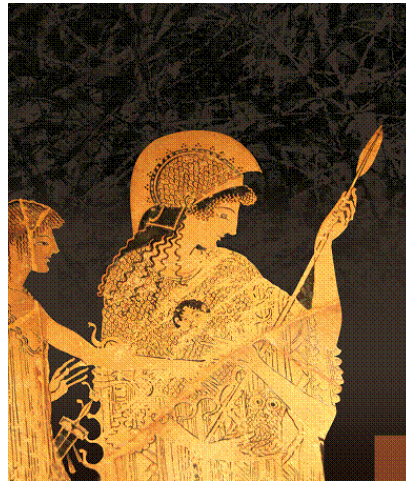
© Ліврага Ріцці Х. А.
© ИП Карелин

Содержание

Про філософське	5
Визначеність чи свобода вибору?	6
Ідеали тіла та ідеали душі	11
Потаємний сенс життя	18
Деміфологізація святих і героїв та її наслідки	24
Про людину	30
Потрібність доброчесних людей	31
Бути молодим	33
Іти поміж мертвих	35
Щоби душа твоя піднеслася	37
Внутрішнє дзеркало	38
Вільям Уокер, водолаз	40
Роздуми про скромність	42
Про ввічливість	43
Чи можливий спокій внутрішній і спокій зовнішній	45
Які можливості є у людини?	50
Кінець ознакомительного фрагмента.	51

Хорхе Анхель Ліврага
Плисти проти течії
Том 2
Філософські роздуми

Про філософське

Визначеність чи свобода вибору?

Люди, які належали до різних культур, у всі часи поставали перед цією проблемою, зустрічались із цими двома підходами до життя: чи є все визначеним заздалегідь, чи, можливо, якимось чином ми в змозі змінювати хід подій – силою власної волі, наших бажань, наших сліз, здоланих нами труднощів та виправлених помилок?

Усі відомі нам народи ставили перед собою це питання; у їх пантеонах існували навіть певні божества, що з цим пов'язані. Наприклад, стосовно традицій та історії стародавнього Риму сьогодні нам відомо (а знаємо ми нині більше, ніж десять років тому, коли вважалось, що Рим зобов'язаний своїм заснуванням тільки Ромулові та Рему; коли творам Вергілія не приділяли належної уваги і не зважали на символічне значення міфу про Енея і невелику групу його товаришів), що у міфах римлян згадується Бог, котрий був вищим від Юпітера, божество без імені, якого вони називали просто «Невідомий».

Стародавні греки також ушановували божество, яке було набагато вищим від Зевса, володаря Олімпу; вони називали його Зевс-Зен. Есхіл згадує про нього як про божество, що керує долею. Зазвичай, у грецькій драмі, яка була відображенням містерій Елевсину, часто зустрічались згадки про таємничий принцип долі, що править усім суцям. Згадаємо, наприклад, «Прометея закутого», загальновідомий твір Есхіла. Після того як Прометей викрав вогонь – світло та розум – задля блага всіх людей, Зевс карає його: титана приковують до гори Кавказ, й орел, прилітаючи щодня, видзьобує його печінку, яка виростає знов і знов, щоб таким чином, через біль та страждання, щодня здійснювалось велике жертвоприношення любові. В більш езотеричних варіантах цього міфу йдеться про те, що у лівий бік Прометея було увігнано залізного лемеша. І коли розіп'яте божество запитало: «Чому ви робите це зі мною?» – таємничий голос із далекої височини, вищої від Олімпу і самого Зевса, донесений до Прометея Гермесом – вісником, богом мудрості, – відповів: «Тому, що цього хоче Доля; тому, що це – Доля...»

Усі народи інтуїтивно відчували, що далеко за межами проявленого, навіть вище від будь-якого персоніфікованого божества, існує таємничий принцип Долі. У давньоєврейській Кабалі він зветься *Ain Soph* (Ейн-Соф), «Ніщо». Це той, хто знаходиться на вершині Корони, хто керує усіма невидимими істотами. Його імпульс опускається з височини, щоб досягнути нашого дуального світу, де всі речі проявляються і набувають форми завдяки «зіткненню», шоку, сплетінню сил, енергії та матерії.

У стародавньому індійському пантеоні також існує божество, яке перевершує можливості будь-якого інтелектуального, раціонального розуміння. Подібне йому зустрічається і в пантеонах доколумбової Америки і стародавнього Китаю. Мова завжди йде про верховне божество, яке не має імені та атрибутів і репрезентує незворушну долю.

* * *

Чи існує насправді така неблаганна й невідворотна доля? І чи існує бодай якийсь спосіб жити у злагоді з такою долею? Чи можна сказати, що долі не існує, а є лише непідлегла воля, завдяки якій ми, і тільки ми самі, будемо свою власну долю?

Важко відповісти на ці питання, тому що завжди можна знайти приклади, які свідчать на користь обох підходів. Деякі з них вражають. Кілька місяців тому в Англії було знайдено роман, написаний маловідомим письменником близько 1890 року.

У книзі йдеться про величезний лайнер, який перевищував за розмірами всі кораблі тієї епохи і був водотоннажністю майже 60 000 тон; судно мало назву «Титан». Під час свого першого урочистого плавання з Англії до Нью-Йорка цей корабель узяв на борт більше двох тисяч пасажирів. За день до прибуття до порту призначення він зіштовхується з айсбергом, який

серйозно пошкоджує його, і тоне. На всі сигнали тривоги та благання про допомогу, які він посилав одразу після аварії, практично ніхто не звернув уваги і не прийшов на порятунок – такою сильною була загальна впевненість у тому, що подібний корабель неможливо знищити. В результаті загинуло безліч людей; катастрофа стала найбільшою в історії мореплавства. Двадцять років потому історія, описана в романі, до найменших деталей повторилася в реальності.

Як можна пояснити таке? Звідки, яким чином цей невідомий нам письменник зміг дізнатися про те, що має трапитися через двадцять років? І взагалі, як відбувається, що інколи ті ситуації, які мають статися, позначаються заздалегідь, проявляючись людям у символічній формі?

Моїм першим учителем езотеричної філософії був літній професор, німець на прізвище Шміт. Мені було тоді 17 років. Я пам'ятаю, як одного разу він розповів мені історію про свого приятеля, також літнього пана, знавця астрології, який жив у Лондоні.

Справжнім учням, які переходячи із життя в життя на своєму учнівському шляху дають обітницю служіння на благо людства, під час вивчення астрології забороняється вираховувати дату своєї смерті. Учителі, боги вважають, що ми були б не в змозі жити нормальним повноцінним життям, якби знали, коли настане момент нашої смерті. Навіть той, хто вже не прив'язаний до фізичного світу і, відповідно, не вірить у смерть, може мати дітей, учнів, про яких ще треба піклуватися, справи та книги, які має завершити, – і якщо людина знає, коли настане її смерть, це може погано вплинути на відтинок її життя, що лишилося, й відняти у неї багато невідомих їй можливостей, які залишаться, таким чином, невикористаними. Саме тому, хоча для того, хто володіє справжнім знанням астрології, вирахувати його власні «точки смерті» (іх-бо ж маємо кілька) неважко, він ніколи не робить цього. Щоб зрозуміти той факт, що кожна людина має кілька «моментів смерті», треба уявити, що наше життя подібне до конуса, середину якого ми входимо й рухаємося по спіралі; крізь першу «точку смерті» ми проходимо доволі легко, потім проходимо крізь інші, у яких, можливо, врятуємося, а можливо й ні; але кола, які ми описуємо, стають все меншими й меншими, поки ми не досягаємо останнього з них, де «точки смерті» уникнути вже не вдається.

Також забороняється вираховувати «точки смерті» близьких нам людей, яких ми любимо.

Отже професор розповів мені про те, як його товариш все ж таки вирахував власну «точку смерті»; він визначив не тільки дату, але й спосіб, у який він покине цей світ. Він дізнався, що помре від задушення. Проте, попри свої великі знання, він відреагував на це трохи спрощено: поїхав жити у пустелю Сахара, впевнений у тому, що у зв'язку з відсутністю людей хоч би там що, а від задушення померти неможливо. Єдина річ, яку він забув вирахувати у своєму гороскопі, – це, власне, спосіб, у який відбудеться задушення. І ця людина померла у той самий заздалегідь вирахований день, задихнувшись у піску під час бурі, викликаній потужним самумом, спекотним вітром пустелі.

Геродот розповідає історію про одного володаря, котрий наказав прибрати геть зі свого королівства всі колісниці, а також заборонив в'їзд на підвладні йому землі будь-яким візкам із сусідніх держав. Він зробив це тому, що якийсь провидець провістив, що причиною його смерті повинна була стати колісниця. Аж ось у королівстві стався заколот, і один із повстанців убив свого володаря, який саме сидів на троні, вразивши його мечем у серце. Останнє, що побачив той перед смертю, була рукоять меча з витисненим на ній зображенням колісниці, символом королівського роду, до якого належав убивця.

Усі ці близькі за змістом оповідання, почуті від різних людей, наводять нас на думку про те, що існує визначеність, невблаганна доля, якій підвладні всі речі та явища.

Індійська філософія говорить про Дхарман – закон, що керує Всесвітом і всіма його мешканцями; вона вчить також, що існує Садхана – сенс життя і заздалегідь визначений шлях,

упродовж якого цей сенс виявляється. Вона стверджує, що існує Карма – закон дії (акції) і реакції.

Індуси уявляли Дхарму як широкий шлях, яким нам належить йти; уникнути цього шляху неможливо. У чому ж тоді може полягати свобода вибору, яку має людина? Яким чином можна було б вирізнити серед тих, хто прямує цим шляхом, поганих від добрих; тих, хто підкоряється інстинктам і вбиває все людське, від тих, хто іде за високими, священними мріями своєї душі? Філософи Індії стверджували, що свобода вибору полягає у тому, щоб рухатися цим шляхом повільніше або швидше. Щоразу, коли ми надто відхиляємося від шляху і наштотуємося на його межі, ми страждаємо, ми відчуваємо біль, і цей біль пробуджує в нас усвідомлення того, що ми маємо повернутися до центру шляху.

Біль завжди був інструментом пробудження свідомості. Ми реально вміємо цінувати лише ті речі, які втратили.

У середині кожного з нас живе тихий голос, той голос совісті, який в Гімалаях називали голосом *наді*; він спрямовує нас на шляху, розповідає, що ми маємо робити і допомагає розібратися, добрим чи поганим є те, що ми вже зробили. Але, зазвичай, ми не чуємо його – головним чином тому, що не маємо звички звертати на нього увагу. Його звучання ми сприймаємо, як шум води, що падає з висоти, або вітру, котрий розхитує гілля дерев. І ми завжди дозволяємо, щоб він приходив і зникав, залишаючись непоміченим нами. Ми забуваємо, що це голос Бога всередині нас, голос нашої безсмертної душі, нашого вищого «Я», щось найпотаємніше і найсвятіше з того, що ми маємо; це загадкове «щось» продовжуватиме звертатися до нас навіть тоді, коли ми покинемо цей світ фізично. Цей внутрішній голос підказує нам, у чому полягає наш власний шлях, вплетений у великий шлях, у велику визначеність, яка проявляється в усьому.

* * *

Тож чи існує свобода вибору? На жаль, у тому матеріалістичному світі, в якому нам доводиться жити, люди спромоглися досконало розвинути (у найгіршому значенні) діалектичний спосіб мислення – для нас речі бувають або білими, або чорними; або добрими, або поганими. Я кажу «на жаль» не тому, що я проти аксіом або проти існування будь-якої системи оцінювання, а тому, що не завжди те, що не є білим, автоматично стає чорним, і навпаки. Дозволити, щоб нас поглинула така діалектика, утворена з крайнощів та абсолютних тверджень, потрапити у пастку догматизму такого, найдеспотичнішого, типу – вкрай небезпечно. Розглядати і пояснювати подібним чином усе, що відбувається у природі, небезпечно, тому що такий підхід рано чи пізно призведе до багатьох помилок і до сутичок не тільки з іншими людьми, а також і з самими собою: ми будемо довіку мучити себе і жити у стражданні, оскільки нам доведеться весь час робити вибір з-поміж двох крайнощів. Насправді такий вибір часто виявляється хибним, штучним та ілюзорним, бо є лише породженням нашої фантазії.

Отже, визначеність чи свобода вибору? А чому б нам не припустити, що існує і те й інше? Чому обидва поняття не можуть існувати одночасно – за умови, що ми припинимо розглядати їх як дві абсолютні протилежності, що виключають одна одну?

У проявленому світі не існує абсолютних оцінок: усе залежить від того, з чим або з ким ми порівнюємо те, що намагаємося оцінити.

Отже, усе має свою власну долю. Кожна річ на даному етапі еволюції наділена іскрою свідомості, в якій відображено те, заради чого вона існує, її власна доля. Насправді ця доля є лише відправною точкою, що веде до нових шляхів, до нових далечин, про які ні зараз, ні згодом ми не можемо навіть мріяти.

Усі ми йдемо назустріч власній долі. Чим далі ми просуваємося шляхом, тим більше відкриваємо, що кожна доля має своє метафізичне значення. Далеко за межами нашого фізичного

тіла і фізичного світу існує загадкове «щось», і воно весь час закликає нас, спрямовуючи усі наші кроки, ніби батько, що веде дорогою свого улюбленого сина.

Так, визначеність існує, але в ній немає ні болю, ні тривоги. Така визначеність несе у собі радість і життєву силу, бо вона вказує нам нові шляхи та нові далечини, ще недосяжні для нашого розуміння, до яких ми повинні наблизитися крок за кроком, навіть коли несемо із собою увесь свій біль та страждання. Ця невідворотна доля дає нам поштовх, щоб ми могли йти без упину все далі, назустріч таємничій метаісторії, яку ми не в змозі збагнути, але котру кожен з нас у глибині свого серця відчуває.

Проте, усе це може чудово поєднуватися з нашою свободою вибору, яку теж не варто розуміти як щось абсолютне, а скоріше як дещо більш-менш відносне. У межах великого метаісторичного просування шляхом еволюції ми можемо творити свою власну історію, і ми відповідальні за все, що створюємо, а також за те, що робимо. Бо хоча з одного боку правильно, що все повторюється, рухається та повертається на коло своє, однак, з іншого боку, ніщо й ніколи не повторюється таким, яким воно було раніше. Те, що відбувається зараз, у даний момент, є унікальним та неповторним. У своєму теперішньому вигляді й у такій формі воно більше ніколи не повернеться, і в якомусь сенсі воно насправді ніколи й не існувало. Тому кожна мить є цінною і священною саме тим, що ми з неї робимо тут і тепер, оскільки вона більше ніколи не повториться такою, якою є на даний момент. Тому ми відповідальні за те, що з нами зараз відбувається; за те, щоб не опускати рук і не опускатися самим. Бо той, хто сповнений віри у невблаганну долю й дозволяє, щоб його зносило течією життя, ризикує перетворитися на колоду, яка може розбитися на друзки. Кожна людина має шанс, можливість йти шляхом згідно зі своїм ритмом та своїми здібностями; але якими б не були її ритм та здібності, вона повинна рухатися вперед, постійно вдосконалюючись та очищуючи саму себе. Є люди, котрі ледь-ледь плентаються шляхом, є також ті, хто крокує рішуче й прямо. Є люди, що переміщуються шляхом, спираючись на всіх, хто їх оточує, але є й ті, хто прямує так, щоб інші могли спиратися на них. Є люди, котрих не обходить, чи просуватимуться вони по головах інших і скількох вони скривдять, доки не задовільнять свої власні бажання та інтереси. Проте є й такі, кого не дуже хвилює, скільки людей пройдуться по їхніх головах, якщо це якимсь чином допоможе останнім просунутися на шляху. Не всі люди однакові, рівність – це один із міфів ХХ сторіччя. Ми всі відрізняємося один від одного: у нас різні обличчя, різні уподобання, різні способи життя. Але це не означає, що ми протистоїмо один одному, що ми один одному – вороги. Саме завдяки відмінностям ми можемо поєднати всі елементи, необхідні для того, щоб просуватися шляхом еволюції.

Справжній філософ – той, хто насправді шукає істину – має звикати до того, щоб рухатися поруч з таємницями, бути не в змозі пояснити все, що відбувається, і приймати те, що він не може зрозуміти. Бо бажання все знати, все збагнути, виразити все у цифрах та у словах – є проявом марнославства. Люди ХІХ сторіччя дуже помилялися, коли говорили: «Що ж тепер ще лишилося винайти?» Бо вони побудували перші паротяги, перші прототипи машин, що рухалися зі швидкістю двадцять кілометрів на годину, і вважали, що вже винайшли усе, що можна було винайти. Але скільки всього лишалося винайти після них – стільки ж залишиться винайти і після нас із вами. А скільки ще існує речей, які ми хотіли зробити, але забули, або тих, що зробили, не бажаючи того.

Отже, ми маємо навчитися йти шляхом так, ніби ведемо за руку маленьку дитину, – тому що вона є символом таємниці. Часто в ініціативних містеріях та частина Бога, яка живе всередині кожного з нас, зображувалася за допомогою символу дитини, що посміхається і несе в рученнях факел, щоб ми могли краще бачити, куди прямуємо і куди ступають наші ноги. Ця дитина, що супроводжує нас на шляху, репрезентує той внутрішній скарб, про існування котрого ми нічого не знаємо. Вона також символізує глибоке вчення про те, що кожен із нас повинен зберігати у своєму серці бодай крихітну частку скромності, а також сильну віру в

самого себе, в людство та Бога. Я маю на увазі не Бога християн, юдеїв чи мусульман, але ту велику, загадкову сутність, яка є глибшою і вищою від будь-якої проявленої форми. Я маю на увазі того, кого кожен із нас несе в глибині свого серця, чию любов та заступництво ми відчуваємо постійно, за життя і за смерті.

Людина з Богом ніколи не буває самотньою.

Коли людина відчуває присутність Бога, вона не може бути самотньою, вона спроможна робити усе те, що воліє робити у межах власної долі, й те, про що вона мріє.

Людина з Богом завжди у більшості.

Лекція, прочитана в Мадриді у лютому 1987 року.

Ідеали тіла та ідеали душі

Спробуймо на кілька хвилин забути про навколишній світ – світ проєктів, світ думок, світ реклами, який змушує нас відповідати уявленням і зразкам, що задані наперед. Я просто запрошую вас стати філософами і запитати у себе, запитати у природи, що таке ідеали тіла і що таке ідеали душі.

Останнім часом багато слів втрачають сенс і значення. Сьогодні інколи доводиться пояснювати значення слів, хоча набагато важливіше відчувати і проживати їх.

Ми живемо в світі, де всі пояснюють все, де кожна людина намагається запропонувати нам рішення, але при цьому не ставить питань. У кожного з нас, хто живе тут і зараз, є глибока внутрішня потреба запитувати про головне. Хто я? Звідки прийшов? Куди я йду? Що таке Всесвіт навколо нас? Що спонукало мене сьогодні говорити з вами? І що змусило вас сьогодні в деякій мірі пожертвувати власним комфортом і прийти сюди, щоб слухати мене?

З одного боку, ідеали нашої душі й ідеали тіла протилежні, але з іншого – вони гармонійно поєднуються. Нашому тілу потрібен певний комфорт – наприклад, щоб було зручно говорити і слухати; але в той же час нам потрібен певний духовний дискомфорт, внутрішня незадоволеність – щоб шукати нове, щоб шукати рішення в навколишньому світі. Адже ми сповнені питань, ми сповнені загадок, а весь Всесвіт уявляється нам таємницею, яку не можна відкрити.

З давніх-давен люди намагалися якимось чином пояснити існування душі й тіла. У різні епохи ставлення до цих двох полюсів змінювалося, подібно до коливання маятника, і на перший план по черзі виходили то вартісне для душі, то вартісне для фізичного тіла. Як ми знаємо, у сиву давнину люди прагнули не тільки матеріального добробуту, але й духовної досконалості.

У стародавніх філософських школах Індії (наприклад, вайшешиці, заснованій Канадою, або йозі, заснованій Патанджалі); в далекі часи Шумерського царства, де в образах героїв епосу про Гільгамеша і його друга Енкіду втілювалася мрія про створення на Землі кращого світу; в далекій Америці, де розповідають про пернату людину на ім'я Кетцаль-коатль, що спустилася в підземне царство, щоб відшукати головні істини і принести їх людям, – скрізь і в усі часи люди намагалися зрозуміти, що віднести до тіла, а що до душі, зрозуміти, чи є Всесвіт просто механізмом або чимось, що дає сенс нашому існуванню.

І ось тепер, тисячоліття потому, запитаймо в глибині свого серця: чи дійсно існують душа і тіло? В деякі періоди історії людство сумнівалося в існуванні тіла, в інші піддавало сумніву існування душі. Звичайно, неможливо в одній лекції дати уявлення про всі ідеї, положення, висновки, питання, загадки, які хвилювали людину тисячоліттями. Але ми можемо звернутися, наприклад, до філософських течій Сходу, які заперечували існування тіла. Сьогодні нам не зрозуміло, як це можна заперечувати. Однак в Індії, згідно з вченнями про Майю – ілюзію, вважалося, що тіла насправді немає, оскільки воно недовготривале.

Хіба все навколишнє, в тому числі наше тіло, різні предмети, статуя, наприклад, існували завжди? Ні. Вони існуватимуть нескінченно? Ні, вони загинуть або зламуються, як би ретельно ми за ними не доглядали. В цьому випадку ми говоримо про умовне існування, яке не триває вічно і підвладне часу.

Стіни цього залу і справді матеріальні, фізично відчутні... але тільки для моєї фізичної, матеріальної руки. З моменту народження світу відомо, що є особливі сили – стародавні говорили про «духовні флюїди», енергетичні елементи космосу, сьогодні ми говоримо про електромагнітні хвилі Герца або про катодні промені – сили, здатні проникати крізь тверді предмети; і для них все є не таким, як для нас. Так, у світі, створеному з масла, удар, завданий предметом, зробленим із масла, здався б чимось щільним, твердим. Так само і все, що нас оточує в нашому світі, що має матеріальну структуру, здасться нам щільним, твердим, якщо

ми будемо вважати себе виключно матеріальними істотами. Але якби ми могли хоч на хвилину залишитися наодинці з собою в тиші, ми почули б поскрипування меблів у кімнаті, шурхіт шпалер і старих картин... Все минає, все старіє, руйнується, перетворюється на пил. І з того ж самого пилу створені всі предмети.

Тоді де межа реальності існування? Античні філософи запитували: до якої міри існує тіло? А ще до греків філософи Індії створили теорію Майї, або ілюзії, і ця теорія говорить, що немає сенсу прив'язуватися до матеріальних речей. Платон, справедливо названий божественним, говорив, що існування людини, дуже прив'язаної внутрішньо до дерев'яного стільця, триватиме рівно стільки ж, скільки існує цей стілець. Інакше кажучи, людина, яка прив'язана до чогось минулого, відчуває, що йде, минає слідом за цим тимчасовим.

Представники інших течій не говорять про те, що матерії не існує, навпаки, вони вважають, що не існує ані душі, ані духу. Це сучасні течії матеріалістичного спрямування, які стверджують, що єдина реальність – це матерія, що душа, та й все духовне, вигадане людьми. Іншими словами, людина, охоплена екзистенціальною тугою, знаючи, що смертна, що повинна жити в стражданнях, боротися із подібними собі і з навколишнім світом за виживання, щоб розрадити себе, створила ідею душі, в тому числі, та ідею раю в іншому світі, ідею перевтілення, тобто можливості жити знову, вже в кращих умовах.

Одні ставляться зі зневагою до матерії, вважаючи, що насправді її не існує, що вона буквально розсипається у нас в руках, а єдине, що існує, – це Дух, це Бог, це душа.

Інші стверджують, що існує тільки матерія, а дух для них – це заборонена тема, яку вони бояться торкати глибоко, жахаючись, що їхня теорія зруйнується, або що вона – це лише засіб для експлуатації народу церковниками чи спроба знищити страх перед зникненням. Але було б непогано замислитися: може, існує ще одна точка зору? Адже ми, філософи, як і передбачає саме це слово, прагнемо знайти істину, де б вона не знаходилася.

Як зазвичай уявляють собі філософа? Це людина, яка постійно висловлюється складними термінами, начитана, здатна годинами міркувати про Платона, Аристотеля, Канта, Шопенгауера, Ніцше і так далі. Він трохи не від світу цього, витає у хмарах, завжди ходить із книгами під пахвою, його спосіб життя досить дивний і далекий від усього людського... Але це помилкове уявлення про філософа, це образ філософа, охопленого екзистенціальною тугою.

Істинний філософ, що відчуває в душі потяг до філософії, – це діяльна людина, шукач, який не обмежується зовнішніми уявленнями і щиро готовий пожертвувати ними заради внутрішнього пошуку; він поважає все, що коли-небудь було висловлене або знайдене іншими людьми. Але він також відкритий природі і навколишньому світу і завдяки цьому щиро прагне знайти істину.

Ми багато в чому втратили щирість і чистоту, які дуже важливі для розуміння цієї теми. Щоб навчитися відчувати природу і розуміти її мову, важливіше повернутися до природного, споконвічного стану нашого буття, аніж читати безліч книг або слухати лекції. Всі знають, що восени падає листя. Воно падало минулої осені і буде падати наступної. Але кожен лист, що зривається вітром із гілля і падає на вулицю міста, – неповторне, унікальне явище. Це явище красиве і незбагненне, і той, хто стане його свідком, зможе лише єдиний раз в житті сприйняти це диво в усіх його відтінках.

Нам слід навчитися розрізняти важливе, значуще, і те, що може на перший погляд здатися незначним, але в той же час чомусь зворушує нас. Зараз, у цю хвилину, ми разом розмірковуємо про ідеали душі та ідеали тіла. Можливо, ви раніше вже слухали інші мої лекції або читали мої статті і, можливо, потім будете слухати мої виступи на інші теми. Але сьогоднішній день – єдиний і неповторний, ця мить унікальна.

І навіть якщо ми не надаємо значення цій події, вона певною мірою дуже важлива: тільки сьогодні ми можемо отримати саме такий і ніякий інший досвід. Хочемо ми того чи ні, але коли сьогоднішній вечір закінчиться і ми розійдемося, то ми будемо вже не такими, як зараз, –

станемо ми краще або гірше, я не знаю, але ми змінимося, адже в будь-якому випадку ми заберемо з собою щось, чого досі не мали: ви – мої слова, а я – ваші обличчя.

А зараз повернімося до нашої основної теми, але поговоримо про неї набагато простіше і щиріше. Адже справжнього філософа – і я наполягаю на цьому – відрізняє аж ніяк не добре підвішений язик, а вміння відкрито і щиро спілкуватися, саме воно дозволяє кожному з нас розкрити в собі філософа, бо всі ми в тій чи іншій мірі ним є.

Матеріалізм, і, насамперед, матеріалізм посткартезіанської епохи, розділив науку, релігію, політику і мистецтво. Людство створило справжні «племена» зі своїми «тотемами» і «табу»: письменники об'єднуються тільки з письменниками, військові – з військовими, а музиканти – з музикантами. І сьогодні дуже мало чоловіків і жінок живе гуманістичними ідеями, намагаючись охопити різні області знання.

Тому в сучасному світі стався справжній вибух роз'єднаності між людьми. Ще до того, як ми розщепили атом, такий же процес стався з нами. Ми «розщепили» людство. Сьогодні люди далекі один від одного. В наші дні звучить музика, яка не несе абсолютно нічого. Чому вона присвячена? Що означає? Це знає лише сам композитор та мало хто з тих, хто його оточує. Письменник вживає складні слова, створюючи абсолютно неприродні літературні феномени, – ймовірно, він пояснить їх зміст своїм друзям або колегам за чашкою кави, але ми, читаючи його статтю, ламаємо голову, намагаючись зрозуміти, що ж усе це означає. І те саме відбувається в політиці: політичні діячі говорять про те, чого ми не розуміємо, і дають обіцянки, яких не виконують. Внаслідок усього цього в наші серця поступово закрадається холод і ми відчуваємо себе все більш самотніми.

Адже якщо я бачу картину або слухаю музику, але не розумію їхнього змісту; якщо політик говорить мені про адміністративні питання, а не про політику, тобто мистецтво вести народи; якщо я прихожу до священика, а він розповідає мені не про безсмертя душі, а про економічні проблеми, – звичайно, я починаю відчувати себе самотнім, ізольованим, відокремленим від інших людей. І в підсумку ми вважаємо за краще на самоті дивитися телевізор, читати газети або журнали, занурившись у свої думки і проблеми. І навіть якщо спілкуємося один з одним, наша розмова, скоріше, нагадує монолог, ніж діалог.

Саме тому особисто я вже майже зневірився в можливості діалогу сьогодні – діалогу навіть у найпростіших ситуаціях. Коли зустрічаються двоє друзів, один говорить: «Привіт! Як живеш? Знаєш, мені тільки-но видалили зуб – боляче було жакливо!» Інший відповідає: «Так, пам'ятаю, рік тому мені також вирвали зуб...» – і далі про свої труднощі. Або така розмова: «Знаєш, я так добре провів відпустку! Я був в Греції на Кикладах...». «Овва! А ось я чотири роки тому був в Мексиці, відвідав Теотіуакан...».

Кожен звик говорити тільки про свій досвід, тільки про самого себе, не проявляючи людського співчуття до інших. У цьому нескінченному монолозі немає діалогу, нам нецікаві люди, з якими нас зіштовхує життя, а ми, у свою чергу, нецікаві їм. Навіть коли ми збираємося разом, справжньої зустрічі не відбувається. Наші предки не поспішали так, вони не знали всіх наших умовностей, і у них було більше спільного зі своїми сусідами, вони вміли піклуватися про тих, з ким їх щось пов'язувало; їм вистачало часу, щоб збиратися у світських салонах або біля сімейного вогнища. І хоча у нас стільки засобів комунікації, ми використовуємо їх лише для того, щоб поцікавитися, що ж відбувається у світі, не беручи все це близько до серця. За вечерею ми слухаємо або читаємо новини: «Під час події невідомий чоловік героїчно врятував дитину» або «На такий-то війні загинула тисяча осіб». Але слухаємо ми все це з цікавості, як ніби у нас імунітет проти переживань інших людей і страждань природи. Ми підходимо до всього виключно практично, утилітарно.

Ви можете заперечити мені, що утилітаризм, практичність властиві всій природі: всі живі істоти прагнуть бути комусь корисними, все живе постійно рухається – і навіть те, що ми живим не вважаємо. Так чому б нам не поговорити про щось простіше, про те, що ми не завжди

помічаємо? Скільки разів ми бачили, як мурахи один за одним щось тягнуть. Скільки разів ми бачили, як бджоли збирають мед або як навесні на деревах розпускаються бруньки. Всі постійно щось роблять, все не стоїть на місці. Але куди все рухається і заради чого?

Згадаймо найважливіші питання: чому проростає насіння? Чому зірки переміщуються по небу? Чому рухаються мікроби? Чому дме вітер? Чому повільно падає листя? Хто вона, природа, що дала насінню деяких дерев крила, схожі на лопаті гелікоптера, завдяки яким насіння відлітає далеко від дерева-батька? Хто вона, природа, що розташувала дихальні пори листя внизу, щоб пил не ускладнював їм життя? Нарешті, хто вона, природа, яка наділила квіти ароматом і різними відтінками, щоб до них прилітали бджоли і запилювали їх?

Матеріалізм намагався пояснити ці явища реакцією на навколишнє середовище, але сучасні дослідження показали, що все не так просто. Наприклад, Пікар, який сконструював батискаф, та інші вчені, що занурювалися в океанські глибини на тисячі метрів, виявили новий вид фосфоресцюючих риб, риб з органами, що світяться над очима. Це світіння дозволяє їм бачити в повній темряві, добувати їжу і залучати осіб протилежної статі. Деякі метелики, сівши на гілку, розправляють крила з візерунком, схожим на очі сови, що відлякує птахів. Метелик, крихітна істота, комаха із ряду лускокрилих, що не має ні складної нервової системи, ні головного мозку, – як вона могла придумати, що птахів можна відлякувати, намалювавши на своїх крилах очі сови? Чи можемо ми погодитися з тим, що примітивні риби, які живуть у темряві, позбавлені в нашому розумінні найменших проявів розуму, змогли самостійно винайти світлові елементи, для того щоб плавати в безпеці і залучати інших риб? Чи можемо ми припустити навіть думку про те, що маленькі насінини, що не мають взагалі нічого і які є лише рослинними волокнами, додумалися створити собі крила, щоб, обертаючись, перелітати на великі відстані? Ні. З точки зору здорового глузду, звичайно ні. Чи могли насінини самостійно винайти крила, за аналогією з якими зараз будуються вертольоти? Або, можливо, рослини, позбавлені нервової системи, самі розташували свої дихальні пори з внутрішньої сторони листа чи самі винайшли фотосинтез?

Очевидно, що за всім цим, за всім, що ми називаємо «ідеалами тіла»: здатністю полювати, харчуватися, виживати, плавати, літати, ходити, – існує щось вище, існують ідеали чогось, що перевершує це тіло. Саме ці ідеали ми називаємо ідеалами душі. Слово «душа» означає і символізує пожвавлення, одухотворення, тобто те, що дає життя. Дійсно, це слово – найточніше визначення того, що одушевляє, дає життя, того, що надає всьому сенс. Згадайте дерева, що йдуть корінням глибоко в землю і завдяки цьому протистоять вітрам, – вони не складають архітектурного проекту для свого коріння. Існує щось, що спроектувало крила метеликів, щось, що дозволяє виживати і розмножуватися мікробам, крихітним формам життя. Це щось навчило дрібні клітини ділитися, і не ми винайшли цей процес, ми просто виявили його в природі. Щось навчило жирні кислоти певним чином поводитися всередині організму, а нервові шляхи – утворювати мережу, що зв'язує мозок із тілом. І тому це щось, що спроектувало всі речі, щось, що надало світам сферичну форму, тому що вона дає оптимальне співвідношення між об'ємом і площею, це щось ми назвемо душею, назвемо духом. Душа і дух повинні знаходитися і в нас самих, адже ми теж є частиною природи.

Отже, ідеали тіла – ідеали насамперед технічні. Крила птахів ретельно продумані і створені досить майстерно і витончено; про забарвлення крил метелика я вже говорив; комахи в залежності від навколишнього середовища стають жовтими або зеленими і так маскуються, захищаючись від ворогів... Все це розповідає нам про ідеали тіла. Але для чого все це? Безсумнівно, для чогось більшого, ніж тіло.

Очевидно, що природа – великий економ; економіку не людина винайшла. Не обов'язково пам'ятати закони Лавуаз'є, щоб зрозуміти, що в природі ніщо не зникає, все перетворюється, і існують природні, глибоко продумані цикли. Уявіть собі грандіозний всеосяжний план, якому в цілому підпорядковується вся матерія. Можливо, нам буде легше побачити його,

якщо ми згадаємо осіннє листя – воно опадає, перестає бути листям, щоб перейти в новий стан, перетворитися на добриво, яке засвоїть ґрунт і, ставши родючим, буде чекати наступного циклу, наступної весни. Всі ці цикли продумав всесвітній розум, який керує всім і всіма. І оскільки ми є частиною Всесвіту, яку задумав і якою управляє цей все світний розум, його вплив має поширюватися і на наше життя. Наше тіло рухається, зберігає певну температуру і форму, тому що в ньому є щось, що спонукає його до цього. Немов на підтвердження цього, коли ми вмираємо, наше тіло розпадається на первинні складові, з яких воно виникло, розкладається, втрачає свою форму – іншими словами, втрачає те, що забезпечувало його існування, надавало йому сенс.

Тоді що ж таке ідеал тіла? Це можливість бути проявом чогось, що перевершує саме це тіло. Було б вкрай складно пояснити сенс існування нервової системи лише фізичними потребами організму: харчуванням, виділенням або розмноженням. Зрозуміло, в нас вкладено набагато більше сил і енергії і нам дано набагато більше інструментів, які слугують не тільки для виконання фізичних функцій. Навіть навпаки, іноді наші дії стають руйнівними для тіла. Хто з нас у своїх думках, в уяві, фантазіях не уявляв себе хворим або не відчував тривоги? Якби зараз ми обговорювали щось дуже холодно або, навпаки, дуже гаряче, у одних спітніли б руки, інші були б схвильовані, не змогли б сидіти спокійно і мимоволі стискали б і розтискали руки, щоб зігрітися. Звичайно ж, існує психічне життя, життя невидиме, внутрішнє. Ми вважаємо: те, що знаходиться в нашому внутрішньому світі, передує фізичному прояву і продовжує існувати після нього, і більше того, воно важливіше, ніж саме фізичне.

Я говорю не про те, що тіло як таке не має значення. Ні, мова не про це. І тіло, і його ідеали важливі, але вони підпорядковані душі, підпорядковані інтересам ідеалам душі.

Ідеали тіла – це кількість, а ідеали душі – якість. Ті, у кого переважають ідеали тіла, хочуть мати багато речей; ті ж, у кого сильніше ідеали душі, мають потребу в речах, лише щоб задовольнити свої внутрішні потреби. Багатьом людям приємніше милуватися прекрасною картиною, ніж їсти бутерброд; багато хто готовий пожертвувати обідом, щоб відвідати нову експозицію в музеї Прадо. Майже всі люди, кожен на своєму рівні, в тій чи іншій мірі жертвують чимось матеріальним на користь духовного. Не всім має подобатися однакове, і думати інакше (я наполягаю на цьому) – помилка сучасної матеріалістичної цивілізації. Вона розділила людей на «племена». Наприклад, любителі живопису йдуть в музей Прадо дивитися нову експозицію художників епохи Відродження. Якщо вони побачать картини художника, який їм не подобається, то скажуть: «Яке безкультур'я! Як таке могло з'явитися в музеї Прадо?». А є люди, які навіть не мають уявлення ні про що подібне, але, можливо, знають, який концерт проходив нещодавно або яка вийшла книга, або знають, коли зайде сонце, куди тече річка, або розбираються в бойових мистецтвах, або колекціонують марки, або захоплюються поезією, або піклуються про свою сім'ю, про своїх дітей... і це теж ідеали, і ніяким з них не можна нехтувати, адже в іншому випадку ми будемо роз'єднані і створимо світ розбрату і насильства.

Потрібно розуміти, що наш світ перебуває у кризі. Віддаючи занадто велику перевагу матеріальним цінностям, ми уподібнюємося зграї вовків, які кидаються один на одного, намагаючись відібрати здобич.

Нам слід усвідомити, що при такому ставленні до якостей душі ми не тільки втрачаємо культуру, але саме життя йде від нас. Причому не тільки наше власне життя, а й життя тих, кого ми любимо, життя наших синів, батьків, друзів, життя майбутніх поколінь, дітей, яких коли-небудь качатимуть у поки ще порожніх колисках. Ми втрачаємо майбутнє самого людства.

Людина виросла, підвелася; людина звела штучні гори; людина осушила річки і знову наповнила їх; людина побудувала водосховища, перетнула океани, висадила на Місяці, зв'язала континенти – бо мала духовну силу, спрагу пригод. Саме вона змусила людину всупереч комфорту, зручності покинути насиджене місце і спрямувала її до таємниці, до майбутнього, до чогось кращого, до чогось невідомого.

І якщо ми втратимо цю вертикальну, спрямовану вгору силу душі, якщо ми втратимо можливість висловлювати через ідеали тіла ідеали нашої душі, ми втратимо самих себе. Нам слід посилити і зміцнити цю внутрішню частину нас самих. Не потрібно ставати якоюсь вищою істотою або особливо важливою персоною, потрібно бути людиною, глибоко відчувати і розуміти, що таке життя і як його жити. Кожен чоловік і кожна жінка можуть відкрити свої приховані здібності. Часто ми не використовуємо всі можливості нашої пам'яті. Часто ми не знаємо, звідки приходять раптові інтуїтивні осяяння: наприклад, коли ми подумали про когось і відразу ж зустріли його на вулиці. Ми не охоплені прагненням всерйоз пізнати таємниці власного життя і навколишнього світу – дізнатися, звідки ми прийшли, хто ми, куди йдемо. Чи жили ми на цій землі раніше, і чи повернемося ми сюди знову? Йдемо ми, коли вмираємо, в тонший світ, або ми взагалі нікуди не йдемо?

Ці питання дуже важливі, вони хвилюють нас найбільше. Ми повинні досліджувати і читати, вивчати і зіставляти різні форми релігії і містики, щоб зрозуміти, що відчували люди, що залишили після себе монументальні праці, щоб зрозуміти, що надихало людей проводити життя у смиренні, святості і доброті, щоб зрозуміти тих, хто вчить нас підставляти праву щоку, якщо нас вдарили по лівій. Всі ці дії набагато перевершують і людські, і тваринні інстинкти.

Нам варто піднятися над відмінностями наших характерів, відмінностями між поколіннями, відмінностями у просторі і в часі, треба спробувати згуртувати тих, хто відчуває і розуміє все це. Нам треба спробувати об'єднати наші серця у спільному пошуці та взаєморозумінні.

Хіба можна, любі друзі, щоб злочинці і злодії перевершували нас в організованості і здатності жити у злагоді? Адже вони об'єднуються між собою і, як правило, не видають своїх у разі небезпеки. Вони здатні зберігати вірність. Невже всю вірність, всю відданість сьогодні привласнили собі злодії? Невже у здатності об'єднуватися ми поступимося тим, хто торгує людьми або продає наркотики?

Ідеалісти, філософи, художники, вчені – всі, хто хоче нового і кращого світу, всі ми повинні мати ще більшу здатність об'єднуватися і створювати міцні узи. Наша філософія пропонує не тільки цей пошук, не тільки вирішення особистих питань, а й формування нового типу людей, нового способу мислення, який дозволив би створити нову науку, нове мистецтво, нову політику, привести до нового співіснування.

Нове співіснування, нова політика, новий образ мислення, почуття містичного – ми в жодному разі не можемо втратити всього цього, як би воно не звалось і в якій би формі не виявлялося, головне, щоб воно було сповнене глибокого змісту. Тоді одного разу, зимовим вечором, вставши на коліна в снігу, ми раптом зможемо відчути Бога. Нам важливо мати завзятість і стійкість, властиву матеріальним речам. Якщо взяти камінь і підкинути його вгору, він неминуче повернеться до своєї матері-землі, від якої відлетів. Так чому ж наша душа втратила здатність повертатися до свого батька Бога з такою ж природністю?

Щоб бути містиком, ідеалістом, не потрібно ніяких особливих умов, потрібно просто бути природним, потрібно зустрітися із самим собою і навчитися виражати те, що живе в нас. І тому «Новий Акрополь», який ми вам пропонуємо, – це нове Верхнє Місто. Він не пов'язаний ні з релігією, ні з політикою. Це людський і суто людський підхід до життя для нових людей, які хочуть по-справжньому жити в цьому світі, жити повноцінним внутрішнім життям, подолати межі смерті, пізнати суть речей; для тих, хто здатний милуватися квітами, плином річки, польотом метелика; хто вміє цінувати своїх друзів і бачити в маленьких дітях надію для майбутнього; хто не буде ридати, що залишає це життя, але буде здатний зрозуміти неминучий, неблаганний закон, який веде нас крізь час.

Зрештою, для тих людей, які здатні відчувати священне тремтіння перед величчю гір або співати від радості на сході сонця... Для чоловіків і жінок, що можуть йти з'єднавши руки, не побоюючись нападів і не знаючи втоми. Для всіх, хто прагне тільки вгору і вперед!

Лекція, прочитана у Мадриді, 1976 р.

Потаємний сенс життя

Є одна річ, яка хвилювала філософів завжди, – це життя та його різні аспекти: чи вічна людина, чи існує смерть, що відбувається, коли ми залишаємо сцену цього світу?

Ці питання дуже хвилюють особисто мене: справа в тому, що всі, хто живе сьогодні, приречені на смерть. Усі ми маємо померти.

Іноді ми думаємо – дотримуючись надмірно матеріалістичних позицій нашого часу – що про це краще не розмірковувати. Ми вважаємо, що краще й зовсім не торкатися цієї теми, адже смерть стосується інших. Очевидно, що всі ми народжуємось, живемо і рано чи пізно змушені будемо померти.

Мене – як філософа та як людину – хвилює, що людей не турбує питання про те, чим є життя і який його сенс. Тому що є речі, які обходять одних і не стосуються інших, наприклад, політичні чи економічні проблеми, але є одна проблема, яка обходить кожного, – це факт невідворотності смерті. Адже помирають усі.

Тому мені, як філософу та як людині, здається дивним, що стільки людей зовсім не занепокоєні питанням про самих себе і не звертаються за відповіддю до найвеличніших джерел давньої мудрості та найвидатніших мислителів сучасності.

Ми знаємо, що все, що існує в світі, в тій або іншій мірі, є живим. Раніше ми всі речовини поділяли на органічні і неорганічні й навіть зараз продовжуємо розрізняти органічну і неорганічну хімію. Ми говоримо, що собака, кішка, людина – живі істоти, а вікно чи шматок дерева – ні. Але чому?

Результати сучасних досліджень, зібрані впродовж певного часу, показують нам, що всі речі та всі живі істоти складаються з одних і тих самих елементів: механічних, термічних, електричних, магнітних і т. ін.

Дуже важко сказати, де життя є, а де його немає. Нам здається, що якщо кішка муркотить, коли її пестять, і нявчить, коли її б'ють, то вона, звичайно, жива. Але так само, коли я стукаю по шматку дерева, він видає звук... І звук, що виникає від удару ось цього старовинного етруського персня по дереву, і є голосом дерева. А коли ми станемо гнути чи ламати дерево, воно тріщатиме, і цей тріск буде криком агонії вмираючої істоти. Тобто, із філософської точки зору, ми не можемо відрізнити, що є живим, а що ні.

Класична філософія вчить нас не абсолютизувати. У цьому світі все відносно. Тут немає абсолютно великого чи абсолютно малого, чорного чи білого – не існує нічого, що б мало абсолютні характеристики, у проявленому світі всі явища є відносними. Я говорю зараз із вами хвилин 15–20, вимовляю якісь слова, через півгодини перестану це робити – у кожній миті часу є своє просте, пряме призначення, яке не потрібно плутати із сутністю речей.

Будь-яка річ сама по собі не є ані доброю, ані поганою. Вона набуває цих характеристик лише в залежності від того, для чого її використовують. Ніж у руках розбійника, грабіжника стане знаряддям насилля, вбивства. І цей самий ніж у руках хірурга буде нести добро, рятуватиме життя. Так що ж, ніж – це добре чи погано? Ось один із прикладів відносності. А ця сцена, велика чи маленька? Якщо ми порівняємо її, наприклад, із мурашкою, то вона буде величезною, а якщо з цілим Мадридом – здаватиметься крихітною. Сама вона не має ані величини, ані віку.

Якщо ми спробуємо підійти до цих життєвих питань з такої позиції, то можливо, дійдемо висновків, які з наукової чи іншої точки зору не будуть досконалими, проте залишаться глибоко людськими і допоможуть нам у нашому житті. Перше питання, яке ми перед собою ставимо, – що таке життя? Адже ті характеристики, які ми використовуємо для визначення живих істот, слушні саме стосовно живих істот, але не охоплюють цілком і повністю саме життя.

Платон розрізняв прекрасне як таке і прекрасні речі. Уя – вімо собі сад, а в ньому скульптуру та людину. Ми говоримо, що цей сад, ця скульптура, ця людина – прекрасні. Чому? Тому що вони мають стосунок до буття і суті Прекрасного. Адже Прекрасне – це суть, буття, яке стоїть значно вище всіх проявів і лише відображає себе в них. Саме так воно розкриває себе, хоча вловити його дуже складно: так пісок сиплеться крізь пальці, і чим дужче ми стискаємо долоню, намагаючись втримати його, тим швидше він висипається.

Отже, ми можемо зробити висновок, що все, що нас оточує, є живим.

Життя як таке, згідно зі стародавніми філософами, проявляє себе як діяльність, активність; усе, що є активним, ми називаємо живим, а все те, що не проявляється таким чином, має якесь інше життя, яке ми іноді не здатні зрозуміти.

Адже якщо існує Бог, якщо існують боги, вони є, безмовно, живими. Але вони живі в іншому вимірі, відмінному від того, в якому існуємо ми. Вони живуть на іншому рівні свідомості і в іншому вимірі часу. Поняття часу також досить відносне. Для крихітної комахи кілька годин іноді складають все життя, а для зірки термін людського життя – лише мить. Отже, часові виміри виявляються дуже відносними. І за всіма цими відносностями нам потрібно розрізнити потаємний сенс життя.

Що ж таке життя? Для чого воно існує? Які можливості дає нам? Як проявляє себе? Відповіді на ці питання можна знайти в різних вченнях.

* * *

Матеріалістичні теорії стверджують, що життя виникло випадково: внаслідок зіткнення певних елементів, що не були живими, з'явилась іскра життя, і ця іскра не гасне.

Із філософської точки зору очевидно, що ця теорія не дуже ґрунтовна, адже що рухає цією випадковістю? Можна було б відповісти: ніщо, тоді виходить, що існує дещо, яке нічим не спрямоване до руху? Але це неможливо. Адже все, що рухається, мусить мати свій двигун, мусить мати дещо, що дає поштовх до руху, навіть коли цей поштовх буде схожий на те, що у свій час описував Аристотель. Він говорив про всезагальний двигун, який сам лишається нерухомим. Це наштовхує на роздуми про те, що наші уявлення про швидкість також вельми відносні.

Релігійні вчення доносять до нас уявлення про деяку космічну істоту, дуже часто персоніфіковану, яка вдихає життя у свої творіння. В такому випадку постає питання: хто ж тоді створив саму цю космічну сутність, цього Бога чи богів – як би ми її не звали, це не настільки важливо.

Я згадую один приклад, який наводили мої старі вчителі. Думаю, що він допоможе нам. Уявімо собі наш розум – наш конкретний розум, а не розум якогось більш вищого порядку – як ложку. Ми занурюємо її у чашку і набираємо кілька кубічних сантиметрів води. Якщо ми зануримо її у Тихий океан, то зачерпнемо стільки ж. Іншими словами, річ не в тім, звідки одержувати відповіді на свої питання, а в тім, щоб збільшувати свою «ложку» – розширювати поле своєї свідомості, щоб кожного разу «зачерпувати» все більше й більше – усе більше й більше розуміти. А це вже велика індивідуальна робота.

Філософія «Нового Акрополя» пропонує ідею особистого зростання і розвитку, оскільки кожен із нас має свій ритм, свою долю, свою творчу потенцію. Але це не повинно ставати перепорою для того, щоб об'єднатися, щоб бути разом, спілкуватися, вести наукову роботу, займатися літературною творчістю або – як зараз – розмовляти один з одним, хай навіть це відбувається у формі лекції. Насправді, за всім цим стоїть пошук і зустріч кожного з нас із самим собою, зі своїми проблемами.

Усередині людини є все... Тільки зустрічі з собою і з потаємним голосом свого серця дадуть вам відповіді на багато хвилюючих питань, більше того – вони додадуть вам внутрішньої

впевненості, якої кожен так потребує... Всі інші звичні тлумачення в тій чи іншій формі є частиною загальноприйнятих вірувань, і, говорячи про це, я не маю на увазі лише релігійні уявлення.

Матеріалісти насміхаються над вірою в існування духів природи, янголів, богів. Аргументи нехитромудрі: їх ніхто ніколи не бачив. Філософська відповідь на це дуже проста: а хто-небудь бачив атом? Хто-небудь виміряв відстань від Землі до Місяця? А ви особисто коли-небудь були в Японії? Тоді цілком можна поставити під сумнів й існування атомів, і відстань від Землі до Місяця, й реальність Японії.

Взагалі-то ні в кого з нас, за деякими винятками, немає в цьому особистого і безпосереднього досвіду. Просто ми віримо в це – як віримо, наприклад, в існування Трої. Але тоді не так вже й складно прийняти як робочу гіпотезу існування якихось розумних сутностей, нехай хоч і невидимих, котрі якимось чином скеровують життя, хоча ми їх не бачимо.

Так само не бачила людина епохи Каролінгів ані бактерій, ані будь-яких інших мікробів. Але епідемія чуми вирувала в той час всією Європою. Ці епідемії безумовно були, хоча винуватців їх ніхто не бачив. Отже, цілком ймовірно, що є якісь істоти, що спонукають чи спрямовують силу життя. Ми не можемо бачити їх, а лише сприймаємо за наслідками їхньої діяльності, але і про все інше ми теж робимо висновок за наслідками. Якщо я зараз відпущу мікрофон, він упаде. Чи побачимо ми при цьому закон гравітації? Ні, ми побачимо мікрофон, що впав, і не більше того. Маса Землі, що набагато більша за масу мікрофона, примусить його впасти, і ми зможемо спостерігати наслідок дії одного із законів природи – але не сам закон.

Ті сторони життя, які ми бачимо, насправді є її зовнішніми проявами. Продовжимо цю нитку роздумів: хто може переконати нас у тому, що ми не існували раніше, до того, як з'явитися тут, на цьому плані буття? І що ми не продовжимо існувати, коли нас тут вже не буде? З точки зору логіки, з точки зору філософії, ми жодним чином не можемо нехтувати можливістю існування безперервного життя, потоку, який постійно проявляється в якійсь формі й на якомусь плані, помітному чи не помітному для нас.

Хтось може подумати, що мова йде про певний обмежений термін, який складає багато тисяч років. Можливо, але для нас і це – вічність. Так, стародавні східні книги розповідають про великі цикли часу – Манвантари і Пралайї. Для нас кожен із них є вічністю, хоч і нараховує визначену, приблизну чи, можливо, реальну кількість років.

Прадавні вважали, що все проявлене існує завдяки великому макробіосу, величезній живій істоті. Індуси називають її Брахманом і уявляють, що він то засинає, то прокидається, то знову засинає... Подібна легенда є і на Заході – це легенда про короля світу, який спить, але прокидається, коли приходить час. Відповідно до цих давніх учень, існує дещо безперервне, яке ми сприймаємо як переривчасте, оскільки зосереджуємо свою увагу то на одній його частині, то на іншій.

Тому стародавні філософи вважали, що Всесвіт не є породженням випадковості, він подібний до величезної живої істоти. Платоніки і неоплатоніки також говорять нам про істоту, частиною якої є видимий Всесвіт, який має – якщо порівнювати з нашим тілом – свої «органи», «тканини» і «клітини». За його образом і подобою у Всесвіті галактики, сонця, планети суть не що інше, як життєві частини цієї великої істоти, яка, подібно до людини, також десь почала свій шлях, теж розвивається і теж кудись прямує.

Якщо ми звільнимось від особистих забобонів, то побачимо, що всі речі рухаються. Я бував у пустелях Єгипту та інших місцях, де через багато тисячоліть збереглися дивовижні величні споруди. Є серед них храм, про який я хочу згадати. Коли наближаєшся до нього, здалеку здається, що він все ще живе, що ось-ось із нього вийдуть жерці, щоб привітати нас, ось-ось заколишуться віяла Амона... Та тільки підходиш ближче, стає видно, що все тут занесено піском, що колони не падають тільки тому, що підпирають одна одну. Цей стародавній храм живий, він народився, коли було обтесане його каміння, зведені його колони і вирізьблені

його статуї. Цей храм у Карнаці – можливо, найвеличніший храм у світі. Він був задуманий не випадково, на те була історична необхідність – теологічна, політична, соціальна, сьогодні можна розуміти це як завгодно. Його будівництво було доручено обдарованим майстрам, вони знайшли для його стін найкраще каміння. Храм мав показувати безмежність, що віддзеркалює небесні межі. Він став мостом між небом і землею, встановивши зв'язок між зірками і земними символами. Для того, щоб побудувати його, потрібно було провести серйозні астрономічні та астрологічні дослідження.

До цього величного храму додавались все нові й нові деталі та елементи – аж до епохи Рамессидів і Пізнього часу. Він служив упродовж віків, але поволі з'являлися ознаки старіння; в якусь мить він був залишений, і руйнування його продовжувалось.

Всесвіт колись почався, в якій би формі ми це собі не уявляли – чи то наслідуючи теорію Великого вибуху, чи давні релігійні бачення, які стверджують, що він виник від лику Брахми, чи був створений якимось певним богом. Всесвіт колись почався. Всесвіт не стоїть на місці.

Прадавні вважали – і ми, філософи, можемо лише підтвердити це своїми особистими роздумами, – що те, що індуси називали Садхана, сенс життя, існує, бо присутній в усіх живих істотах.

Я завжди прошу моїх учнів спостерігати за вогнем і водою. Якщо ми починаємо лити воду зверху на яке-небудь місце, вона буде падати, рухатися, перемішуватись. Вода має мудрість, вона шукає дещо, вона прямує до своєї мети й рухається, рухається без упину. Коли вона не може знайти прямого шляху, вона звертає; так річка звивається, огинає каміння і гори, рухаючись невпинно, доки не досягне моря. Що відбувається потім? Тепло випаровує воду і перетворює її на хмари; хмари ці пливуть у повітрі, поки у визначену мить не проливаються дощем. І ось це знову вода, і, падаючи на землю, вона знову шукає шлях до моря.

Якщо вода володіє цією мудрістю, цією наснагою жити, шукати, стикатися з перешкодами, підніматися вгору, знову повертатися за новим досвідом і знову досягати вищої точки цього циклу, чому ж ми не можемо жити у відповідності з цим законом? Якщо навіть наше тіло складається більшою мірою з води, чому б йому не прагнути до тієї ж мети, чому наша душа не могла б рухатися, як про те говорить Плотин, до Світової Душі, до іншого плану існування, до іншої вібрації, де їй значно легше і спокійніше, ніж тут?

Хіба не схожий рух води на втілення і перевтілення, на народження і смерть? Коли ми народжуємося, наші душі ніби конденсуються в краплини води. Кожен з нас – одна крапля, і ці люди-краплі з'єднуються, рухаються разом шляхом, утворюючи суспільство, а в ньому групи, доки не «впадають у море», наче розчинившись у ньому. І, можливо, існує якась космічна сила, яка знову піднімає нас, знову перетворює на тих невидимих «духів», які у свій час знову спускаються на землю.

Те, що я розповідаю, лише якась логічна вірогідність, хоча в давнину це вважалось незаперечною істиною. Одна стара гіпотеза стверджує, що все це не тільки правдиво, але й логічно, оскільки, якби це було не так, життя було б надто жорстоке. Ми опинилися б серед справжнього божевільля. Уявіть собі: ми виходимо на сцену цього світу – в Іспанії, Танзанії чи будь-якому іншому місці, де народжуємось; нам кажуть: «Це твоя мама, твій тато, дядько, бабуся»; ми йдемо до школи, вчимося, живемо, любимо, ненавидимо, вирішуємо проблеми; і ось, коли ми вже достатньо вивчили життя, ця ж рука, що привела нас, виводить звідси. Ми вже одержали значний досвід, дійсно навчилися жити – і тут нас виводять зі сцени.

Якби все це не мало сенсу, не мало продовження – цей світ був би воістину божевільним.

Спостерігаймо за рослиною, найзвичайнішою, з тих, що в нас вдома, і ми побачимо, як розумно вона була задумана. Зараз багато говорять про сонячні батареї, що вловлюють промені сонця, але подібні «батареї» існували ще до карбону (Кам'яновугільного періоду). Це листя рослин. Листя рослин використовує сонячні промені для фотосинтезу; більше того, через систему капілярів, що відкрита фізиками декілька століть тому, їхні життєві соки піднімаються

від коренів до листя, оновлюються і спускаються назад до коріння. Як усе це надзвичайно чудово задумано! А тепер візьмемо тварину, наприклад, леопарда чи тигра. Для чого тигру смуги? Для чого у бразильського леопарда плями?

Тигр смугастий, оскільки він мешкає в заростях бамбуку, й смуги створюють йому такий камуфляж, що його практично не видно. Бразильський леопард плямистий, тому що живе у селві, де багато квітів і листя різного кольору, темного і яскравого, і плями на шкурі тварини, змішуючись із квітами і листям, роблять її непомітною.

Усе це говорить про те, що існують інакші ніж наш види розуму, сутності, які задумували, створювали і створюють до цього часу архетипи, принципи, керуючи рослинами і тваринами. Але що ми можемо сказати, наприклад, про мінерали? Ви бачили скелю, каміння, кристали? Ви бачили, які довершені форми вони мають, іноді навіть більш довершені, ніж Велика Піраміда? І як природа могла із однієї й тієї ж речовини, вуглецю, створити непрозорий графіт і прозорий діамант? Це показує, що в природі існує єдиний розум (*logos*), що керує всім, що все існуюче задумане досконало.

Але невже Те чи Той, хто придумав для амеб дивовижну здатність пересуватися за допомогою тимчасових виростів, хто винайшов для пташок порожнисті кістки, що роблять їх легкими і дають змогу літати, хто створив ескіз риб'ячої луски, завдяки якій риби можуть легко рухатися у воді, хто дав їм плавальний міхур, щоб занурюватися і спливати не гірше сучасних субмарин, – невже Той, хто задумав все це, обмежився лише задумом нашої фізичної будови і не задумав разом із тим будову психологічну, ментальну і, кінець-кінцем, власне наше призначення?

Хіба ж можна думати, що цей космічний розум потурбувався про рослини, тварин і мінерали, та не подумав про людину – адже ми також живі істоти? Життя існує, його задумав Хтось, Щось, і воно задумане прекрасно. Чому? Для чого трудився в такій мірі і з такою інтенсивністю розум, створюючи цю довершену гармонію? Адже все це для чогось потрібне. Ніхто не зводить міст, якщо ним ніхто не ходитиме. Ніхто не будує човен, в якому ніхто не плаватиме. Ніхто не робить стілець, якщо на ньому ніхто не буде сидіти. Очевидно, що наш органічний склад і органічний склад природи створені для чогось, створені, щоб прислужитися чомусь, що повинне жити значно довше за матеріальний носій, більше, ніж просто мета сама по собі, чомусь, що може принести користь. І це «щось», якому вони служать, цього «хтось», який буде користуватися всіма цими чудовими формами, ми, філософи, називаємо душею, духом, що пронизує все.

Очевидно, що нам, ув'язненим у свою в'язницю з плоті і зануреним в економічні, сімейні, побутові проблеми, іноді буває дуже важко замислитись над цими питаннями. Я згадую фрагмент книги Овідія Назона «Мистецтво кохання». Коли я вперше прочитав її, вона справила на мене дуже глибоке враження. Овідій, як ви знаєте, був одним із видатних поетів епохи імператора Августа, та, окрім того, говорять, що він був трішки – як сказали б в Іспанії – гульвіса. Він любив ночами гуляти з жінками, пив вино, лягав спати дуже пізно (або, краще сказати, рано, оскільки сонце вже вставало)... Та, незважаючи на це, він був Овідієм. У своїй книзі він, серед іншого, розповідає про те, що сталося з однією з його коханих, справжнього імені якої він не називає. У ті далекі часи вважалося безчестям називати ім'я дами, і замість істинного вигадували інше (дуже гарний звичай, чи не так?). Він називає її Кориною.

Овідій розповідає, що одного разу він зайшов у палац Корини, дами з вищого римського світу. В цьому палаці було багато дорогих і цінних речей, і в тому числі привезений з Індії папуга, який вмів говорити. Він повторював усе, що промовляла господиня, ставив питання, розмовляв, взагалі, складав їй прекрасне товариство. І ось Овідій входить і бачить ридаючу Корину, на руках у якої лежить папуга, судячи з усього, мертвий. Овідій питає: «Корино, чому ти плачеш?» Вона відповідає: «Пам'ятаєш, як цей папуга розмовляв із нами, повторював наші

слова кохання, наші пісні? Це був справжній скарб, зелений як смарагд. А зараз це всього-на-всього пучок пір'я. Де ж мій папуга? Що діється? Чому цьому приходить кінець?»

Овідій, бажаючи втішити Корину, посвячує її у те, чого вона не знає: «Ти повинна знати, Корино, що є небо, де перебувають люди, але також є небо і для тварин; на цьому небі є куточок, де перебувають вищі тварини, в тому числі і ті, що вміли розмовляти з людиною і повторювати її слова. Вони втішають усіх інших тварин, що перебувають на небі, відтворюючи голоси їхніх улюблених хазяїв і нагадуючи таким чином про них. А пізніше всі знову повертаються на землю, щоб стати супутниками людей».

Але Корина невтішна: «Ні, не говори мені про це! Адже тепер це всього-на-всього пучок зеленого пір'я, це більше не мій папуга, він уже не живе!» І в цю мить папуга в останньому передсмертному зусиллі підіймає свою голівку, дивиться на неї і вимовляє: «Корино, Корино, смерті не існує».

Як прекрасно зустрічати ці давні приклади! Як прекрасно думати, що іноді тварини, квіти, дерева вмирають у мирі та спокої, адже знають щось таке, що ми, люди, втратили у своєму надто вже інтелектуальному житті. Ми втратили усвідомлення особистої вічності, ми втратили усвідомлення свого внутрішнього життя, ми втратили усвідомлення своєї безсмертної душі.

Нам потрібно знову повернути це усвідомлення, адже насправді в глибині душі, незважаючи на весь наш технічний прогрес, ми іноді сумуємо. Незважаючи на те, що ми живемо в мегаполісах, завжди знаходимося серед людей, маємо змогу спілкуватися і читати газети, дивитися телевізор і слухати радіо, іноді ми відчуваємо себе самотніми, страшенно самотніми. Іноді нам так хочеться, щоб хтось, як той папуга, сказав нам, що смерті не існує, що це життя має сенс, має мету. І очевидно, що має!

Коли ви бачите стрілу, що летить, ви не замислюєтесь над тим, що вона випущена з луку і летить у ціль. Те життя, яке ми бачимо, – це стріла, яка летить у повітрі, і стріла ця пущена божественним лучником. Колись нас відправили через простір і час, і ми повинні досягти мети, повинні кудись прийти.

Усе наше життя має сенс. Мають сенс наші радощі, тому що вони зміцнюють дух, допомагаючи жити. Мають сенс і наші сум і сльози, адже вони допомагають нам здобути досвід, стати трішки мудрішими, а іноді й трішечки кращими.

Ті, хто розділяв із кимось радість, знають, що це добре, оскільки допомагає підноситись і надихати; ті, хто розділяв із кимось сльози, знають, що це добре, оскільки це породжує спорідненість душ. Адже в житті і в природі немає нічого поганого, все є добрим у глибині потаємного сенсу.

Лекція, прочитана в Мадриді у жовтні 1987 р.

Деміфологізація святих і героїв та її наслідки

Прадавні греки, створюючи міфи і складаючи великі епоси, не намагалися нікого обманювати. Узявши за основу який-небудь історичний сюжет або спираючись на елементи навколишньої дійсності, вони створювали психологічне середовище, що сприяло розвитку внутрішньої сутності людини. Розглянемо найвідоміший із грецьких міфів – «Міф про печеру» із сьомої книги «Держави» Платона.

Міф оповідає про те, що в давні часи існувала печера, в якій обличчям до стіни сиділи закуті в ланцюги люди. Як у театрі або кінозалі, вони бачили лише стіну, на якій миготіли тіні людей, тварин, предметів, що рухалися перед джерелом світла. Люди, що сидять у печері, ніколи не бачили нічого, крім тіней, спроектованих на стіну, й вважали ці тіні реальністю. Їм здавалося, що звуки, які виникають усередині печери, йдуть від людей, тварин і всього, що рухається на екрані. Усі в'язні були переконані в реальності того, що вони спостерігають. Вони вважали, що бачать реальних людей, реальних тварин, реальні предмети, й гадали, що нічого іншого не існує.

За Платоном, якщо один із в'язнів звільняється від своїх пут, він має змогу переконатися в тому, що все те, що бачать і чують люди, які сидять у печері, є лише відгуком та тінню реальних об'єктів, що рухаються у променях світла. Платон каже, що звільнена людина може залишити печеру й вийти назовні. Потроху звикаючи до світла, вона зможе побачити дерева, мерехтіння зірок, сонце й увесь світ, залитий сонячним світлом. Вона зможе почути спів птахів, ходити по траві й пити джерельну воду. І тоді вона захоче повернутися в печеру й розповісти іншим про те, яка справжня реальність, розповісти, що все, що вони досліджували й спостерігали, – нереальне, що істина вища від цього, що вона набагато більша й прекрасніша. Почувши це, в'язні запитують один в одного, чи бачив ще хтось те, про що говорить ця людина. Але ніхто не може підтвердити сказане. Тоді, об'єднавшись у своєму невіданні, вони з криками проганяють того, хто споглядав істину.

Платон говорить, що міфи допомагають виховувати й спрямовувати людей, роблячи основні поняття про істину колективним здобутком, щоб згодом кожен міг досягти її індивідуально. Інакше кажучи, грецькі міфи – міф про Ерота й Психею, міф про аргонавтів і золоте руно – не можна розуміти буквально: вони символічні й перейняті моральністю.

Наприклад, познайомившись із міфом про Одиссея, який після падіння Трої прагне повернутися в рідну Ітаку, не варто думати, що Гомер просто ставив собі за мету змалювати барвисту подорож до невідомих країн. Насправді, різні випробування, через які проходить Одиссей, і спокуси на його шляху – це емблеми, зовнішні символи того, що ми несемо всередині.

В якомусь сенсі, кожен із нас – Одиссей. Під час своєї подорожі він потрапив на острів чарівниці Кірки. Одиссей збирався пробути там лише один день, щоб поповнити запаси й дати перепочинок своїм людям, але красуня, здатна зачарувати душу, зробила так, що час, проведений з нею, видався йому одним днем. Одного разу Одиссей, побачивши стадо свиней, запитав у неї: «Звідки тут ці свині?». Відганяючи, він ударив одну з них ногою, іншу смикнув за вухо і раптом почув: «Не бий мене, Одиссею».

Так Одиссей довідався, що Кірка своїми заклинаннями перетворила його друзів на свиней і що він сам також зачарований. І в ньому знову пробуджується споконвічний заклик Ітаки – батьківщини і порту, куди він тримав шлях, Ітаки, де на нього чекає Пенелопа, що постійно тче і розпускає полотно, вдень тче, а вночі розпускає, – символ терпіння й ритму часу.

Одиссей – хто він? Вигадка, наївна неправда? Образ, створений грецькими письменниками? Ні. Одиссей – це ми самі. Хіба не наказав він прив'язати себе до щогли, щоб здолати голоси сирен, коли пропливав біля їхнього берега? Хіба сирени, знаючи, що їм не вдасться

затягти його простими обіцянками, не імітували голосу його дружини й сина, кличучи його на пустельний острів? Хіба Одисей, якби не був прив'язаний, не стрибнув би в море й не загинув? Хіба не наказав він своїм людям заліпити вуха воском, щоб вони не чули голосів сирен? Хіба ми не подібні до Одисея, хіба в житті нас часто не зачаровують різноманітні сирени – чи то дещо матеріальне, чи то гроші, чи то наші почуття? Хіба не буває так, що наші слабкості опановують нами, й ми викидаємося на пустельний острів? І хіба ми не можемо врятуватися, лише прив'язавши себе до великої щогли нашого човна, що непохитно пливе до тієї Ітаки, про яку мріємо?

Очевидно, міфи мають трансцендентне значення, в них закладений глибокий зміст, і вони несуть у собі гуманність. Заглибившись в історію, ми зустрічаємося з шумерським міфом про Гільгамеша й Енкіду. Головний герой міфу – Гільгамеш, правитель міста Ура. Він повинен пройти через низку випробувань і битв, зустрітися зі смертю, а потім спуститися в глибини океану за священною рослиною безсмертя, яка росте там із допотопних часів. Гільгамеша супроводжує Енкіду, його друг і супутник. У сновидіннях Гільгамеша Енкіду з'являється в образі сокири з двома лезами, що є символічним атрибутом шукача. Сцени з цього стародавнього міфу зображені на печатках і табличках, що зберігаються в Британському музеї й Луврі (і я їх бачив на власні очі).

Цей міф – не вигадка, не казка, у ньому є езотеричний зміст; крім того, він надихає й говорить про людяність, гуманність.

На основі міфу про Гільгамеша пізніше виник міф про Геракла і його знамениті дванадцять подвигів. Хіба ці дванадцять подвигів – вигадка? Ні, звичайно. Геракл символізує Сонце, і дванадцять подвигів – це дванадцять знаків Зодіаку, які Сонце проходить упродовж року. Це знаки, що змінюються як упродовж доби, так і впродовж великих циклів. Дванадцять подвигів – це дванадцять знаків Зодіаку, дванадцять зодіакальних домів, які Сонце проходить у своїй вічній боротьбі, аби бути спроможним подарувати світло всьому живому, Всесвіту. Мова йде про астрономічний міф. Геракл, одягнений у шкіру поваленого ним немейського лева, символізує Сонце, що перемогло тваринну сутність. А величезна палиця Геракла, зроблена з магічного дерева, символізує силу, є емблемою енергії й майбутніх звершень Геракла.

В індійській традиції знаходимо інші міфи. Наприклад, міф про Картикею й Ганешу, синів Шиви, індуїстського божества, що входить до тріади богів: Брахма, Вішну й Шива. Він був одружений на богині Парваті, яка після відходу Шиви в Гімалаї страждала від самотності й запитувала богів, чому її чоловік не поруч із нею, чому вона така самотня. Одного разу вона вирушила до Гімалаїв, знайшла Шиву й сказала йому: «Мій Пане, я самотня, ти не буваєш зі мною ні вдень, ні вночі. Я така самотня, наче тебе взагалі не існує». Шива вирішив приділити їй час. Під час прогулянки він розмовляв з нею, як із дочкою, як з ученицею, пояснюючи, що спосіб її життя йому не підходить, що він занурений у стан трансцендентного споглядання, що він цілком відданий і діє на вищому, духовному плані, й тому вони не можуть жити разом. Вони йшли повільно, як рухаються слони, й Парваті завагітніла істотою, що стала згодом Ганешею, богом мудрості.

Міф розповідає і про народження Картикеї. Шива з Третього Ока, Ока Дагма, що знаходиться в нього на чолі, випускає промінь у глиб блакитного озера, й звідти раптово з'являється безліч дітей. Парваті, визнавши в них дітей Шиви, з любов'ю обіймає їх так міцно, що вони зливаються в одну багаторуку істоту, яка має величезну силу. Так з'явився Картикея, бог війни, породжений поєднанням уваги й основи існування світу.

Звичайно, усе це міфи, але міф – це не небиллиця, не проста вигадка, а символічна структура. Ми всі добре знаємо, що в Євангеліях Ісус говорить притчами, й вони допомагають зрозуміти деякі речі краще, ніж тисячі слів.

Ми не можемо звільнитися від влади історичних обставин, від часу, в якому живемо, за допомогою самих тільки роздумів. Насамперед, нам необхідно жити, глибоко проживаючи

те, з чим стикаємося, треба по-справжньому прожити дане нам життя, яке саме є великим символом. Дерева, їхні стовбури, земля, небесні світила – усе це символи прихованого. Гілки дерева, що піднімаються вгору, – це символ волі дерева стати вертикальним. Усі ми символізуємо щось, що перевищує нас самих. Ми – символи, ми – знамення того, що приховане всередині. Іноді символи чи притчі можуть навчити нас більше, ніж інтелектуальні вчення. Згадайте притчу про мертвого собаку. Його тіло вже почало розкладатися, й люди, що проходили повз нього, говорили: «Дивіться, яке огидне видовище. Цей пес із тілом, що розкладається, огидно виглядає та жахливо тхне, немає нічого гіршого». А старий Учитель, що проходив біля нього, сказав: «Зуби в нього білі, як перли». Цей Учитель однією притчею, одним символічним висловленням – «зуби в собаки білі, як перли» – дав своїм учням урок, що пережив багато століть, урок, що може допомогти більше, ніж сотні списаних сторінок.

Таке ставлення до символів характерне для стародавнього світу в цілому. Воно зустрічається і в Америці, наприклад, у Мексиці, у міфі про Кетцалькоатля – пернатого змія, а також у перуанських міфах про тюленів, що переносять душі людей з узбережжя на священні острови.

Усі ці міфи – не вигадка; вони носії, посудини, форми, за допомогою яких виражаються внутрішні дії, дії метаісторичні, які дозволяють налагодити зв'язок із Природою. Той, хто зумів прожити міф, хто здійснював дивовижні подвиги, – герой, святий, надлюдина.

Згадаємо знамениту битву в ущелині Фермопіли – реальну історичну подію. Ми знаємо, що така битва була, але що вплинуло на її результат? І навіть не на сам результат, тому що відомо, що Леонід її програв, і перси все-таки ввійшли в Грецію. Так що ж важливе в цій битві при Фермопілах? Важливим є міф, героїзм царя, який, захищаючи закон, прийняв смерть разом зі своїми воїнами (а їх було всього триста), важлива любов царя Леоніда до своїх людей і їхня довіра до нього; важливе почуття відданості й вірності своєму обов'язку. Опівдні, коли настав час обідати, воїни запитали Леоніда:

– Пане, чи варто добре поїсти перед битвою?

– Поїжте небагато, – відповів він, – тому що цієї ночі ми будемо бенкетувати з Плутоном, богом померлих.

– Сьогодні вночі? А ти будеш на цьому бенкеті?

– Я буду з вами.

– Виходить, цієї ночі ми повечеряємо разом із Плутоном і нашим царем.

Ці люди не боялися смерті, вони пішли на бій, виступили проти величезної армії, натхненні міфом. Не знаю, чи чекав Плутон їхньої появи, чи змогли вони повечеряти разом із ним... Але хіба ми трохи не заздримо цим воїнам, які, маючи всього триста душ, боролися проти мільйонної армії? Хіба ми не в змозі відчувати моральну силу тих, хто зумів померти, захищаючи свою батьківщину і свої закони?

Настали часи деміфологізації, часи карликократії, панування дріб'язкового. Сьогодні кожен заявляє про свої права, але не говорить про обов'язок; кожен, через власний егоїзм, прагне порятувати самого себе й те, до чого він прив'язаний. Ми втратили здатність захоплюватись почуттями спартанської матері, що порадила синові, який сказав, що в нього короткий меч, подовжити його, зробивши крок назустріч супротивнику. Інший міф розповідає про матір, сини якої захищали Рим. Вона чекала закінчення битви на околиці міста. «Які звістки?» – запитала вона посланця. Почувши, що всі її сини загинули, вона сказала, що запитує про долю батьківщини. Коли з'ясувалося, що вони перемогли, вона сказала: «Тоді звістку про смерть своїх синів я приймаю з миром».

Це класичний приклад, і він настільки живий і образний, що діє на нас як цілющий бальзам. А що ж відбувається внаслідок деміфологізації? Що одержуємо, препаруючи скальпелем душу речей, якщо душу не можна виявити таким чином? Що отримуємо, намагаючись зважити те, що не має ваги? Що отримуємо, пояснюючи дитині, що її батьки не люблять один одного

й просто приваблювали один одного фізично, що вона народилася через необачність? Що ми отримуємо, якщо, крім поетичного і піднесеного, розповідаємо дитині щось таке, про що вона й так довідається, коли стане дорослою?

Наш світ, в якому секс замінює любов, а комерційні інтереси – дружбу, де марнослів'я видається за глибокі істини, а нерішучість підмінює віру, – наш світ як ніколи раніше має потребу у відродженні міфів і героїв давнини. Як важливо для нас знати, що існувала Жанна д'Арк! Як зцілює наші душі знання того, що колись жила Тереза Авільська! Як важливо знати про подвиги, здійснені заради людства! З іншого боку, що дає нам знання того, чи хворів Хосе де Сан-Мартін¹ на сифіліс, і чи були мрії Болівара про об'єднання Америки пов'язані з тим, що він пиячив? Що це за дослідження? Що це за течії, що заміряються на наше почуття патріотизму, на нашу віру в Бога, на нашу віру в самих себе? Що це за вихори, що зветься історичними, що відокремлюють людей одне від одного? Що це таке, що розділяє батька й сина, що веде до розпаду держав і руйнує вівтарі?

Ми повинні постаратися побачити міць і реальність міфів, що мають величезну телуричну силу. Ми повинні усвідомити, наскільки важливо вірити у святість і силу великих людей.

Іспанію, яку я добре знаю, найбільше надихав образ Сантьяго і заклик: «Сантьяго й Іспанія!» Багато подій в історії відносяться до тієї ж реальності, що й міфи. Немає абсолютної впевненості в тому, що існував Сантьяго Матаморос (Святий Яків Мавроборець), немає впевненості в тому, що постать у білому проносилася бойовищем, немає впевненості в тому, що Яків Старший (один із дванадцяти апостолів), вже із зігнутою головою, доплив до берегів Галісії у човні, що не мав ані керма, ані вітрила. Нам це невідомо, але ми добре знаємо, що завдяки цим постатям виріс гордий народ, що дав великих письменників, народ, що володіє силою й почуттям гідності.

Асорін – великий і незабутній Асорін – говорив, що завжди шукав тінь Дон Кіхота на рівнинах Кастилії. Що означає для нас Дон Кіхот? Багатьом допоміг цей персонаж, вигаданий Сервантесом. Багато хто з нас став кращим завдяки Дон Кіхотові, хоча фізично його ніколи не існувало. Завдяки йому ми навчилися мріяти. Пам'ятаєте, як він боровся з вітряками? Яка гарна історія! Коли Дон Кіхот підняв свого списа, сказавши, що на обрії велетень Ф'єрабрас, Санчо заперечив: «Сеньйоре, але ж це звичайний вітряк!» Дон Кіхот пришпорив коня, встромив списа у крило вітряка й відразу опинився на землі. Наблизившись, Санчо запитав: «Сеньйоре, чи не говорив я, що це лише вітряки?» Подивившись на нього, Дон Кіхот стомлено відповів: «Ох, Санчо, Санчо, видно, що ти не посвячений у таїнства лицарства і не знаєш, що існують велетні, які, коли на них нападаєш, перетворюються на вітряки».

І це правда! Це велика істина! Хіба не існує велетнів, які, коли ми на них нападаємо, перетворюються на вітряки? Насправді, несуттєво, чи існував Дон Кіхот. І зрештою, що означає існувати, що означає жити? Випити трохи вина, з'їсти шматок м'яса, лягти спати, закутавшись, один чи розділивши ложе – хіба це означає жити? Жити означає набагато більше; це набагато глибше, це виходить за межі повсякденного. Життя подібне до вітру, що наповнює вітрила човна, допомагаючи нам рухатися вперед. І хоча ніколи не існувало ані Санчо, ані Росинанта, ані велетня Ф'єрабраса, ця історія-притча нам допомагає, тому що в кожному з нас живе герой, у кожному живе мандрівний лицар, що прагне рухатися вперед і мріє про бій з велетнями. З іншого боку, в кожному з нас є і присадкуватий товстун, який говорить: «Ні, спершу підживимся сиром з Ламанчі, а потім можна і в бій». У кожному з нас є і той, й інший.

Треба зупинити деміфологізацію. Нам потрібні нові міфи. Друзі, нам потрібно відтворити культуру, що відкриє нам красу, яка дасть нам можливість жити по-справжньому – так, як нам би хотілося. Нам потрібний світ більш усвідомлений, багатший образами. Подивіться

¹ Хосе де Сан-Мартін – аргентинський генерал (1778–1850), один із найвизначніших героїв аргентинської революції, вважається попередником основних принципів, на яких заснована конституція.

на наші будинки, хоча б на ті, що розташовані в цьому районі, – красиві й добротні. На нових будинках уже немає балконів, прикрашених різьбленням. Сьогодні все робиться заради комфорту. Коли ми хочемо винайняти квартиру, то вже не запитуємо, чи є бібліотека або зала для малювання; нас цікавить метраж кухні чи ванної кімнати, тому що наша цивілізація – цивілізація ванних кімнат. Нас турбує, чи добре працює холодильник, тому що ми створили цивілізацію, де найважливіше – зберегти трохи холодної закуски.

Наших прадідів і прабабусь більше турбувало інше: чи достатньо освітлена зала, щоб писати картини, та чи є в будинку місце, де можна почитати книгу. Внаслідок демі-фологізації ми нічого не цінуємо, ніщо не є для нас справжньою цінністю. Прапори перестали бути прапорами, вони перетворилися для нас на оздоблену тканину. Ми профанізували наших героїв і наші символи. Ми аналізуємо життя і настанови Ісуса, намагаючись з'ясувати, чи не виникли вони через те, що він був закоханий у Марію Магдалину, чи, можливо, в Іуду. При такому підході, що не щадить нічого святого, ми залишаємося без дому, без родини, без батьківщини, без Бога, без Христа, без філософії.

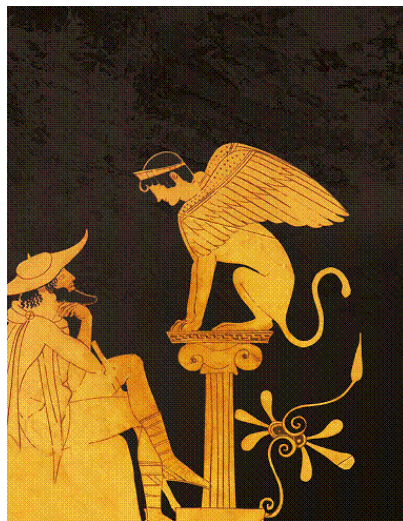
Одна з проблем сучасності – самотність. Ми самотні і, немов загублений серед моря човен, з кожним днем усе більше ламаємося, підточуємося зсередини й ззовні, тому що ми втратили символи, втратили здатність йти слідом за великими, слідом за святими. Якби не залишилося жодної великої людини, жодного святого, то ми повинні були б їх придумати тут і зараз, щоб розповідати про них нашим учням, нашим дітям, новим поколінням, щоб вони могли йти дорогою життя з піднесеною головою. Нехай сьогодні немає Фермопіл, ми повинні їх вигадати й відтворити в нашій поезії, у нашій літературі. Нехай кожен знає, що це не просто скелі. Нехай кожен знає, де велике, а де мале, де глибоке, а де поверхове. Нехай кожен знає, що є духовні й моральні цінності, які важать набагато більше від того, що вимірюється кількісно. Хоча сьогодні немає ані королів, ані святих, ми мусимо їх вигадати, щоб знову знайти почуття честі, властиве Сідові, всім відомому Сиду Завойовнику. Одного разу сам король встав перед ним навколішки: «О, Сіде! Я так багато грішив, наробив силу-силенну помилок!» На що Сід відповів: «О, пане, мій король не повинен ставати навколішки ні перед ким. Мого короля судитиме Бог, а не я». Безсумнівно, ця людина мала почуття честі.

Сьогодні ми судимо всіх і вся. Сьогодні ми не знаємо, хто такий король, не знаємо, що означає шанувати когось і йти за кимось, не знаємо навіть, що означає залишатися самим собою. Наші храми стоять порожні. Ми йдемо до храму, щоб почути слова про Бога, про безсмертя душі, про причини існування всього живого, а нам говорять про контрацепцію. Ми йдемо до психолога, щоб він допоміг нам дати раду нашим проблемам, а він говорить, що ми, напевно, закохані у свою бабусю. Кожен займається справами, які не належать до сфери його компетенції. Ус е це схоже на те, якби дерева раптово почали бігати, захлинаючись гавкотом, а на тілі собаки зненацька вирости б гілки з квітами. Все переплутане, скрізь мішанина.

Нам потрібні нові міфи, здатні ушляхетнити наші душі; нам потрібні нові, живі приклади. Потрібно, щоб з'явилося нове покоління людей, що буде кращим і добрішим. Нам варто знову помандрувати з Дон Кіхотом на лани Кастилії. Нам треба переконатися, що ми можемо перемагати велетнів і перетворювати їх на вітряки. Нам треба уявити себе поруч з Леонідом, почути його слова про бенкет із Плутоном, і відчувати, що триста спартанців можуть встояти перед мільйонною армією персів. Нам потрібно знову спуститися з Гільгамешем на дно океану, щоб знайти там чарівну рослину безсмертя. Ми мусимо звернутися до глибин своєї душі, щоб зуміти відтворити нове суспільство, нову батьківщину, батьківщину людей кращих. Ми повинні зробити це заради дітей, і не тільки задля тих, які вже є, але й задля тих, що з'являться завтра. Це наш історичний обов'язок перед суспільством. Ми повинні відтворити Акрополь, знову звести «Верхнє Місто» із властивою йому красою, з його міфами, героями і святими. Втративши міфи, красу, святих і героїв, ми перестаємо бути людьми й перетворюємося на гуманоїдів. Ми повинні відчувати й уміти висловлювати нашу внутрішню віру. Людина відріз-

няється від тварини, й не тільки тим, що в неї немає хвоста. Людина відрізняється від тварини своєю вірою і внутрішнім життям. Людина відрізняється від тварини, тому що її очі наповнюються сльозами перед красою заходу сонця, тому що вона може прочитати вірші і передати їх іншим. Людина відрізняється від тварини, тому що розуміє музику й своїм виконанням може донести до інших її красу. Людина відрізняється від тварини, тому що крім сексу їй потрібна любов, і вона здатна любити всією душею. Людина відрізняється від тварини тим, що для неї честь вища, ніж сила, тим, що вона може допомогти слабкому підвестися. Людина відрізняється від тварини тим, що схиляє коліна не для того, щоб дотягтися до годівниці, а тому що вірить у Бога, у вищу силу, що перебуває в її серці, що звертається до неї із самої глибини душі: «Бог існує!»

Про людину

Потрібність доброчесних людей

Саме на цьому моральному аспекті, що впливає із внутрішньої чистої природи, із самого єства, наголошував у більшості своїх творів Платон і, понад двадцять сторіч потому, Кант та його наступники.

Жоден філософ цього не заперечував, жоден мислитель не ставив під сумнів таку потребу. Але після занепаду античного світу цю безперечну істину обумовлювали богословськими, політичними та соціальними, а то й просто економічними причинами.

З розвитком науки і механіки механістичне розуміння речей розповсюджується на метафізику, поступово затягуючи індивіда у трясовину – «культ процесів» і їх виникнення.

Таким чином, доброта і доброчесність, властиві людині, зумовлюються її релігією, родиною, географічним, расовим походженням і багато чим іншим, чим можна було б списати цілі сторінки з деталізованим переліком упереджень та спрощень.

Людство дало себе затуманити програмами й системами, формами, а не змістом. Оскільки етична платформа дала тріщину, люди вдаються до доволі утопічних формул рецептурного довідника, адже, уявивши зло як щось реальне, – яке вже не є простою відсутністю добра, а незаперечною присутністю, – люди впадають в екзорцизм усіх гатунків, знеособлений у надіндивідуальному. Єство відступає на другий план, підпорядковуючись механізму, який гіпотетично, за допомогою конфесії чи розуму, має створити досконалу людину, виходячи з її власних недосконалостей.

Власне це намір звести кам'яну міцну й надійну стіну з глиняної цегли, у певному вигляді й порядку, сподіваючись, що «магія» сукупності змінить природу індивідуального та окремого і перетворить цеглу на камінь.

Духова масовість сторіччями передувала сучасним конвеєрам, бо, нехтуючи реальність, вважалося, що, згромаджуючи часткове з частковим, постане досконале доброчесне створіння, подібне до своїх попередників. Ба більше, допускалася еволюція форм, заснована на невдачах і успіхах досвіду. А найголовніше, що окрему особу було відтручено заради сукупності людей, які буцімто були чистим винаходом систем, людей, яким ті системи уможливлювали виживання за умови пристосування і втрати своєї особистості.

Продукти конвеєра визначалися за походженням, тобто згідно з тим, яка система їх породила.

Християни були доброчесні; «язичники» погані.

Зі Святого Якова зробили «мавроборця».

Аристократи мають «блакитну кров», усі інші – «плебс».

Народ добрий, а королі – лихі... Хай живе гільйотина!

Робітник добрий, а капіталіст лихий.

Військовик більш вартий, ніж селянин, або навпаки.

«Обраний народ»... «Божий народ»... Зрештою, «добрі» задля свого виживання потребують «лихих».

Таке колективне узагальнення призводить до того, що відтепер можна просторікувати про християн, юдеїв, мусульман, атеїстів, білих, чорношкірих, багатих, бідних, мудрих і невігласів. Це расизм усіх відтінків.

Одностаїнне прагнення колективного визволення, а також колективного винищення тих, хто не бере в тому участі, хто не належить до певного класу чи партії, покладає всі сподівання на системи, переконання, раси та загальноприйняте.

Окремішня людина втрачає значення. Тих, хто не є членом партії чи модної секти, просто цураються.

Втім, фактичний крах комунізму, фашизму, нацизму і капіталізму з відповідними політичними, соціальними та економічними атрибутами посіяв серед народу сумнів щодо ефективності цих систем. Хоча майже всі народи Землі, можливо, оркестровані всесильними засобами масової інформації, вимагають демократії і права голосу, але на виборчі дільниці десь 50 % виборців не приходять, а там, де це обов'язково, не віддають свого голосу нікому або свідомо бойкотують складені системою списки.

За винятком деяких різновидів ісламу, в релігіях відбувається те саме, і хоча на демографічних мапах зазначається, наприклад, що Італія є католицькою країною, насправді храми заповнені хіба що допитливими туристами, безлюдні монастирі стають місцями аж ніяк не релігійних зустрічей, а сам Папа стає об'єктом насмішок за його національну належність чи звички. Понад усякий сумнів, усе, що традиційно розуміли як «священне», опинилося на межі зникнення.

Щонайкраще вирішення цієї проблеми полягає в усвідомленні того, що істинно важливі не системи, а люди, які до них належать. Головне – моральна міра вартості цих людей.

Тепер мало важить, хто правує країною – «праві» чи «ліві», який в ній устрій – президентський чи монархічний. Головне, щоб при владі в країні були добрі, чесні, справедливі, мужні та порядні люди.

Навіть найгірша система, інтегрована і керована доброчесними людьми, дає народові щастя, багатство, добробут і мир. А найкраща система, якщо влада в ній належить аморальним типам, принесе підданцям самі страждання.

Міф про колективне звільнення в рамках систем показав свою неспроможність. Із плином часу навіть найбільш організована і природна система розпадається, якщо її не підтримують чоловіки і жінки честі, моральності, одним словом, добрі і доброчесні люди.

Нам не потрібні перемоги певної політичної, соціальної, релігійної групи чи секти. Нам потрібні доброчесні люди, визнані як такі, яким і слід надавати якнайширші повноваження в усіх царинах. У такому разі вони на це погодяться, і не з амбітності, а з шляхетності та солідарності.

Повертаючись до Платона, нагадаємо, що на вправного шевця покладається обов'язок робити черевики для всіх; на вправного кравця – одяг для всіх, і все таке інше. Той, хто панує над собою, хто володає своїми пристрастями і проводить у життя ідеї силою власної волі, і є найбільш придатним на роль провідника своєї спільноти.

Якщо ми будемо у змозі підтримати доброчесних людей і надамо їм необхідні культурні інструменти, вони можуть інтегрувати будь-яку форму урядування, адже будь-який спосіб урядування в їхніх руках буде ефективним.

Якщо якась доброчесна людина, первосвященик будь-якої релігії, пробудить у своїх вірянах відчуття присутності Бога, вони побачать у ньому відображення цієї присутності.

Якщо доброчесна людина присвячує себе мистецтву, науці чи будь-якій іншій сфері діяльності, вона буде осяяна власною доброчесністю, хай який шлях вона обере, адже у своїй доброчесності вона має обрати щонайкраще.

Необхідно усвідомити, що зі зміною XX-го на XXI сторіччя навряд чи припиняться расизм, утиски, незаконне збагачення, геноцид; потрібні зміни «зсередини», на внутрішньому рівні, з тим, щоб на місце контамінованих системних механізмів стали добрі і доброчесні люди.

Необхідно знайти їх, призначити і підтримати.

Для людини немає більшого ворога, ніж інша людина, якщо це погана людина, але немає і кращого друга, ніж інша людина, якщо вона добра і доброчесна.

Будьмо мужніми і викиньмо на смітник історії зловорожі системи, що рухають нами, аби на їхніх уламках могла поступати нова людина, яка вирізняється своєю добротою.

Бути молодим

*Молодість, божественний скарб,
Ти проминаєш, щоб не вернутися.
Коли хочу плакати, я не плачу,
А іноді плачу, того не бажаючи.*

Рубен Даріо

Цього разу ми не будемо говорити про молодість душі, про таємничу Золоту Афродіту, про цю добру матір, яка дозволяє нам бачити крашу, найбагатішу частину природи і душі.

Сьогодні ми будемо говорити про молодість, як її розуміє загаль; про людей, які тільки тому, що вони юні, вже заслуговують на звання щасливців. Адже, залишивши осторонь езо-теричні роздуми і наші знання про реінкарнацію, молодість для нас – це, безсумнівно, весна життя... З усіма її грозами та каменепадками, вона все ж таки залишається весною – сповне-ною сил, життя, радощів, яскравих фарб та інших принад. Славний поет, який писав вірші іспанською мовою (один із них став епіграфом до цієї статті), зумів дуже простими словами передати почуття, властиві більшості людей... Без сумніву, Рубен Даріо був обранцем муз.

Отже мова піде про людей, яким ще немає тридцяти. Я знаю, що тридцятиріччя як межа молодості породить різні думки і судження... але в цьому випадку мені судити... і гадаю, це саме цей вік, дійсно, середньостатистичний для всього світу.

На жаль, часто молоді люди бездумно витрачають цю весну свого життя: втрачаючи кон-троль, їхні тіла та почуття несуться стрімголов, мчаться звивистими дорогами, залишаючи сліди, які неможливо буде перекреслити в майбутньому. Є й ті, хто виправдовує себе словами: «Я ще дуже молодий»... Обережно: ви помиляєтесь. Молоде тіло ще не означає, що душа також молода. Молодість дає чудовий досвід, який ми з віком цінуємо все більше. У якомусь сенсі, те, чого ми не зробили в молодості, вже не зможемо здійснити потім. Адже жити – означає при-гадувати, як казав божественний Платон. Молодість – це не тільки час напруженого навчання, першої багатообіцяючої роботи, не тільки пора любові та радості, оптимістичних планів та надій, «адже ще все життя попереду»... Це також час ідеалів, час їх проголошувати, збиратися разом, час шукати неможливе, перемагати... у тому числі, й самого себе.

Бути молодим і постійно відчувати лещата страху та помилкової розсудливості, стриму-вати себе у всьому, зважаючи, «що ж скажуть» старші (із властивим їм нерозумінням), уникати битв «із поважної причини» – означає засудити себе на роль раба протягом усього життя.

Молода людина має прагнути миру, але при цьому ніколи не забувати, що мир – це не дар богів, а заслуга миротворців. Миру можна досягнути, лишень коли зло, несправедливість, дисгармонія будуть подолані – як усередині, так і довкола нас. Як говорили давні римляни, за мир треба вміти боротися. І повсякчас бути наготові його захищати.

Хвиля «орієнталізму» та культ слабкості, що нав'язаний матеріалізмом, призвели до того, що багато молодих людей вважають миротворцями людей, котрі, як ті жалісні жебраки, про-сять лише про свої права, залишаючись байдужими до чужого болю та несправедливості. І це печальний факт. Ми маємо пояснити, насамперед молодим, що рух до звільнення, або Нірвани (називайте це як завгодно), не має нічого спільного з панічною втечею переляканої газелі.

Звільнення, свобода – це розірвані ланцюги; це тіло, при звичає до надзусиль, помір-ність та внутрішня дисципліна. Це душа, що спрагла пригод, що обирає небезпеку замість над-мірної пильності про своє самопочуття; це відважний, активно діючий розум, здатний почути тихий голос мудрості.

Бути молодим – означає бути сильним. Сильним на всіх планах: стійким, наполегливим, працьовитим, допитливим, активним і, коли потрібно, рішучим.

Боягузи та слабодухи – це не молоді. Скоріше, це старці, яким бракує мудрості, або діти, які зупинилися у своєму розвитку, істоти, що закам'яніли у невігластві та схильні до мазохізму.

Отож, юні друзі, щасливо використовуйте скарб цих золотих років, які зараз у ваших руках... Тільки так одного разу ви зустрінете Золоту Афродіту. Повірте мені... Це багато чого вартує.

Іти поміж мертвих

У старенькому й жалюгідному, але з потужними двигунами суденці, у Стамбулі, я переправився з Європи до Азії, поминувши місце, де злучаються затока Золотий Ріг, Босфор і Мармурове море. Висаджуємося у квадратівій затоці, на берегах якої розташовані стара залізнична станція Хайдарпаша і доки Кадикой; саме тут пристає порохнявий човен, обладнаний однак бічними гребними гвинтами задля полегшення швартування.

Місце мальовниче. Поряд – рибальський док, де громадаються промислові дерев'яні човни найрізноманітніших типів. З них походили рибалки, котрі, як і багато сторіч тому, пропонують свій товар. Мене супроводять двоє моїх учнів. Ми випили на терасі такого бажаного і смаковитого чаю, і мене припрошують на прохідку побіля рибалок. Спершу я був відмовився, адже видовище мертвих рибин, яким відгинають червоні зябра, аби кожен бачив, що вони тільки-но виловлені, та й дивитися на довгі й короткі ножі для патрання на прохання клієнтів, мені надто неприємно, і мене поймає такий жаль до цих донедавна жвавих водних створінь, нині млявих, з вибалушеними очима, в очікуванні смерті.

Але це, власне, дуже давня вистава, і в моїй пам'яті закарбувалося щось подібне, не раз бачене... Моя душа повертається назад у часі, її опановує якась байдужість, і вона провадить мене далі гамірним ярмарком, де запахи, вигуки і рипіння дерев'яних човнів мене знечулювали – не знаю, чи внаслідок вороття в минуле, чи пробудження до мудрості, яка відає, що життя і смерть взаємодоповнювані і доконечні, тож не варто їх драматизувати.

Тепер я почуваюся прадавньою людиною – спокійною, незворушною, що походжає і тішитися неймовірною естетикою викладених у вигляді шпиць колеса на величезних круглих тацях рибин, що вилискують сріблом. Дивлячись на рожеву лососину, мене вже не бере жаль – я вдячний якомусь невідомому Богові за гарний врожай, який нам подарувало море. Мої послужливі супутники щось мені кажуть, але я вже не пригадую, що саме, бо я, власне, їх не слухав.

Несподівано я бачу на дні глибокої глиняної миски з морською водою мертві рибини... і одну... так, одну ще живу, яка прудко кружляє над трупами, не визнаючи поразки, ніби шукаючи виходу. Вона невтомна. Кружляє й кружляє.

Я заціпенів. Ця бідолашна рибинка дає мені безмовний урок, і через неї боги навчають мене більшого, ніж написано у багатьох книжках. Тут немає запони інтелектуальності... є наочний і спонукливий приклад, зрозумілий і академікові, і неосвіченій людині.

Це звідомлення для людини – ні більш, ні менш. Ні для кращої, ні для гіршої... просто для філософа. Для того, хто шукає істину, і знаходить її у глиняній мисці з морською водою.

Повчання цілком зрозуміле: ми ніколи не повинні ні відступати, ні здаватися, і хай навіть усі наші побратими помруть волею Провидіння, мусимо йти вперед, плисти далі поміж мертвих у пошуках свободи від імені всіх них і заради самих себе.

Диво дивне, як ця жива істота звивається, пориваючись уперед!

Я отямлююсь і розповідаю своїм учням, що зі мною було. Ми всі бачили це і зрозуміли послання. Якою ж бо ясною мовою говорить до нас природа, коли захоче!

Мені спадає на думку купити цю рибинку у рибаря, але щось мене стримує. Я хотів би повернути її в море, яке від нас за кілька кроків. Я збираюся попросити, щоб мені переклали турецькою моє прохання, підсилене більшою сумою, ніж коштує десяток рибин, не сумніваючись, що ласий до грошей рибар погодиться. Але підійшовши ближче, знову бачу ту рибинку – славетне створіння, вісницю і підданку ангелів, і нараз розумію, що не маю права розвіяти чари. Вкинути її назад у море означає знову долучити її до якоїсь зграйки, яка потрапить у тенета завтра чи наступного тижня, а відтак вона, моя рибинка, стане однією з них. Наразі вона унікальна, обрана, вона плаває і порушається серед мертвих.

Мимоволі я підіймаю руку і вітаю її. Адже такої нагоди більше й не буде. Вирішую йти своєю дорогою і обіцяю своїм супутникам написати про це в одному з наших журналів.

Сьогодні я знаю, що з якогось небесного закутка давні боги усміхалися, адже, обираючи долю для рибинки, я, власне, стверджував свою власну долю як незмінну життєву позицію. То був мій останній щасливий день у Стамбулі. Але щастя – це продукт, якого потребують слабкі; це не найнеобхідніша пожива для мене чи будь-якого іншого філософа.

Підіймаюся на облавок першого ж човна, що поверне мене на європейський берег. На море впав туман... Мабуть тому в мене зволожніли очі.

Щоби душа твоя піднеслася

Мова піде не про наш дух, який завдяки своїй божественній природі не може підніматися або падати, не народжується і не вмирає, а про ту вищу частину нашого єства, яку прийнято називати душею.

Загальновідомо, що мускулатуру розвивають фізичні вправи, і будь-яке навчання – чи то вивчення іноземної мови, чи опанування якогось приладу або механізму, вимагає наполегливого тренування та повторення навичок, що ми хочемо розвинути.

Так само, якщо хочеш, щоб душа твоя піднеслася, потрібно невтомно, день у день, тренувати і розвивати її. І для цього не потрібні спеціальні вправи. Потрібно лише природним чином зосередитися на духовому. Наприклад, спостерігаючи за тим, як кора та листя рослин вбирають промені сонця, намагайся вловити те, що приховане у глибині, що є причиною та рушієм побаченого. Звикай відчувати божественну присутність у всьому, що тебе оточує; зберігай чистоту і безпосередність дитячого сприйняття, сумлінно і ретельно вивчаючи явища життя.

Звикай час від часу зупинятися, робити перерву в роботі чи у студіях і хоча б кілька хвилин присвячувати спогляданню. Розслабся, сідай зручно: позбався турбот і не відволікайся... і вдивляйся, слухай. Не рухайся, не галасуй, намагайся, щоб навіть думки не турбували – і ти відчуєш, як тобі відкривається те, що приховане від простого смертного. Але не для того, щоб ти потім хизувався і просторікував про відкрите, а щоб усвідомив: життя Всесвіту підтримують міриади істот та невидимих зв'язків, про які ми часом навіть не здогадуємось. Зрозумівши це, ти станеш скромнішим та чуйнішим до всього духового.

Щоб підвестися душею, потрібно, перш за все, відчути її в собі. А для цього ти маєш заспокоїти багатоголосся своєї персони, бо серед її галасу ти навряд чи розчуєш тихі слова мудреця.

Зовсім не потрібно, щоб ти ставав аскетом (втім, це навряд чи й можливо). Ти лише маєш усвідомлювати реальне значення речей і кожній давати своє місце. Ти голодний? Їж, але не шукай у їжі того, чого вона дати не може: не намагайся знайти у ній втіху, бо так ти розвинеш обжерливість. І так чини в усьому. Контролюй свою уяву, оскільки вона може надати золотого блиску брудоті цього світу і змусить тебе шукати скарби, які розсиплються, щойно ти до них доторкнешся.

Дотримуйся цих простих порад, щоби душа твоя піднеслася.

Внутрішнє дзеркало

Сьогодні, коли міф про всезагальну «рівність» (тобто однаковість) помітно розхитався, нам буде набагато легше сприймати мудрість давніх, які стверджували, що всі речі й істоти мають свій власний спосіб існування, відмінний від інших.

Більше того, навіть у однієї і тієї ж людини важко знайти два однакових стани душі протягом дня, місяця чи року. Шкода лише, що (в якості виключення, яке підтверджує правило) ці стани душі часто мають недобрий спільний знаменник – звичку звертати увагу в основному на негативну сторону речей.

З таким підходом людина відчуває себе «мучеником», якого ніхто не розуміє, жертвою інших людей, які її не люблять і не можуть оцінити по заслугі... і таке інше, з багатьма варіантами, які немає необхідності описувати тут.

Це егоцентризм, з більш або менш вираженою тенденцією до егоїзму, який змінює поведінку самої людини і сприйняття нею інших, перетворюючи розумних на дурнів, працьовитих на ледащих, а сильних на слабких.

Надлишок індивідуалізму – це така сама вада, як і його брак.

Люди вважають, що мають ключі до успіху, але, зустрівшись із випробовуваннями і зазнавши поразки, звинувачують у цьому інших, а самі поринають у стан смутку. Часто-густо можна зустріти людину, яка є справжнім деспотом до підлеглих, але стає надчутливою, коли їй доводиться підпорядковуватись комусь або вислуховувати зауваження. І ось радість кудись зникає, і сірі хмари затягують виснажену свідомість людини, яка вважає себе жертвою несправедливості, при цьому не припиняючи заявляти про свої чесноти і про помилки ближніх.

Такий песимістичний і негативний підхід ми бачимо протягом багатьох років у сотень людей, які могли б жити зовсім інакше – істинніше, радісніше і скромніше.

Мені згадується думка Платона про «очі душі»: від того, на що вони звернені, залежить, що ми сприймаємо – темне, сіре чи світле. Можна уявити, що всередині нас існує дзеркало, що здатне змінювати своє положення. І в ньому віддзеркалюється те, на що воно спрямоване. Якщо воно недбало закріплене і падає, то в цьому дзеркалі душі буде відображатися лише нижня частина світу зі всіма її тінями, небезпеками і нещастями. Якщо приклавши незначних зусиль, ми спроможемося хоч трішечки підняти його, поле зору значно розшириться і включить світлі обрії і багато цікавих речей та істот, що заслуговують на увагу. Так душа збільшує свої можливості сприймати, а значить і розуміти, вирішувати і діяти.

Якщо зусиллям волі ми ще більше піднімемо дзеркало, то все вороже і негативне стане ледь помітним, і світло неба принесе красу та радість в наше серце. Ми природно відкриємося навстріч успіху, радості й мудрості, що покаже нам справжні дива й приховану суть видимих речей. Ми будемо відчувати руку Бога в кожному його творінні і його великий задум, що керує всіма ідеями і всіма речами.

І так, по-справжньому віддавшись спогляданню цих див, ми долатимемо наші прояви егоїзму, наше невігластво, яке перекладає на чужі плечі тягар нашого обов'язку, нашої відповідальності – того, що робить нас шляхетними і дає сенс нашому існуванню.

Якщо ми будемо підтримувати це відображення Неба у своїй душі, все стане для нас легшим, а наші кроки – приємнішими, радіснішими і пліднішими. Справді, це зусилля варте того, оскільки з однієї зернинки волі постає цілий ліс – добробуту, щастя і злагоди з собою, можливість упізнавати віхи шляху і тих, хто йде цим шляхом, – все те неможливо розрізнити, якщо дзеркало повернене донизу, в бік темряви.

Коливання зменшуються, і страх витісняється радісним хвилюванням – відновлюючим і життєдайним.

Жалісні нарікання перетворюються на усмішку, та інші люди почуватимуться краще у нашому товаристві. Варто лише обернути вгору наше внутрішнє дзеркало.

Опубліковано в журналі «Новий Акрополь», № 252. Мадрид, жовтень 1996 року.

Вільям Уокер, водолаз

Під час останньої подорожі до Англії мені пощастило відвідати стародавній собор у Вінчестері. Це тисячолітній центр паломництва і релігійного життя, один із магічних «вирів» планети; в XI столітті на норманському фундаменті, залишки якого ще видно, тут був зведений готичний собор. На цьому ж місці, ще до приходу римлян, існували святині, які зникли у далекому минулому.

Винятковість цього великого творіння полягає в тому, що під ним течуть води річки Ейвон, що перетворила його на подобу корабля з каменю на воді з усім символічним і езотеричним змістом, який міститься в цьому образі. З іншого погляду, це ніби таємничий міст, який дозволяє з'єднати над крижаними підземними водами один берег з іншим.

У його підземеллі б'ють три джерела; особлива конструкція будівлі забезпечує прекрасну акустику вздовж усього нефу, в чому дозволяє переконатися знаменитий орган, а ще більше – цікавий звичай бити у дзвони, голос яких лунає щовечора більше години. Тобто дзвони налаштовані так, що звучать перегукуючись. Виникає відчуття, що руки ангелів перебирають струни арфи десь там, за високими зводами. Це важко передати. Тому, хто цього не чув сам, не пережив, це неможливо уявити.

Але моя стаття – не розповідь про собор як такий. Вона про скромну людину Вільяма Уокера, професійного водолаза, який народився у 1864 році.

Води майже тисячу років підмивали фундамент собору, і на початку XX століття з'явилася небезпека руйнування: у стінах утворилися великі тріщини, і все це готичне диво мало обвалитися дощенту. Технічні засоби тієї епохи і розташування занурених у воду стін не дозволяли доставити до них необхідні матеріали, і перед інженерами постала абсолютно нерозв'язна проблема. І тоді з'являється така героїчна людина, як Вільям. Він береться зійти крізь невеликий отвір і перенести на своїх руках мішки з цементом, необхідним для зміцнення конструкцій, що розташовувалися у воді. Обсяг цементу, який, за інженерними розрахунками, був необхідний для укріплення величезної будівлі, перевищував можливості однієї людини. Але водолаз не відступив. У своєму важкому скафандрі, куди повітря подавали вручну його товариші, він знову і знову поринав у крижані води підвалів собору.

Йшов 1906 рік. День у день, не відпочиваючи, водолаз сховався і піднімався сходами, навантажений мішками, блоками і балками. Він не зупинявся посеред роботи, не здавався, для нього було неважливо, як це вплине на його здоров'я і скільки йому за це заплатять. Це була справжня справа любові. Всі сумнівались, що можна здійснити навіть малу частину цього завдання... Людина не може витримати щоденну роботу в таких умовах. Але водолаз був уже не людиною, а втіленням волі і завзяття. Він працював до 1912 року. Підраховано, що за цей період він опустив 25 800 мішків з цементом, 114 900 блоків, 900 000 цеглин. За шість років його руки перенесли понад 500 тон.

У соборі встановлена бронзова статуя, що показує його розпростерті руки, унікальний інструмент у цій титанічній роботі. Сьогодні на пам'ятній дошці написано: «Собор Вінчестера. Зведений у Славу Господа, 1087–1093 рр. Врятований від небезпеки Милістю Божою, 1905–1912 рр.».

Берімо приклад із Вільяма Уокера. Він працював і віддав своє життя скромній, але трансцендентній праці, завдяки якій інші можуть продовжувати молитися під досконалими склепіннями, слухаючи голоси дзвонів. Він спускався у крижану безодню, щоби люди, яких він не знав за життя, могли милуватися цією красою. Століттями ця містична перлина давала притулок тисячам і тисячам вірян. Подібно цьому стародавньому собору, наш сучасний світ руйнується під напором води Ери Водоля. Нам треба пробудити всередині себе водолазів; нам треба опуститися у крижані води, тримаючи в руках міцні камені нашої праці. І там, у темряві,

ми з'єднаємо їх один з іншим, щоби зміцнити світ. Це буде молитва наших рук у повсякденній праці. Потім придуть інші милуватися красою світу і чарівною музикою дзвонів.

Опубліковано в журналі «Новий Акрополь» № 285. Мадрид, жовтень 1999.

Роздуми про скромність

Якщо скромність розуміти як відсутність марнославства, здатність не надавати надмірного значення речам світу минушого, як пильнування і повагу до всього живого, особливо до тих, хто кращий і мудріший за нас, тоді скромність, поза сумнівом, буде відмітною рисою душ, що прагнуть до всього благородного і відчують живу присутність Бога у всьому. Така скромність є найкращою коштовністю у вінці чеснот. До того ж – і ми повинні це визнати – не було такої людини, яка б заслужено увійшла в історію, не маючи при цьому скромності.

Скромність – це відсутність хворобливих фантазій, любов до всіх і служіння всім, тому що той, хто дійсно скромний, намагається займати менше простору, щоб усі його брати могли затишно розміститися під благодатною тінню дерева життя. Відчуючи божественну присутність, подібно до тамплієрів, він вважає, що кожне добре діяння має божественні витоки. Адже божественне подібне до променя світла, і тому скромна людина зменшує себе, щоб дозволити цьому світлу освітлювати всю землю. Будь-яка форма суб'єктивізму і хизування подібна до темного полотна, яке егоїстично і без користі для будь-кого поглинає промені Сонця-божества.

Оскільки будь-яка надмірність призводить до викривлення, яке заперечує те, що нам хотілося би ствердити, є чимало «скромних», які свою фальшиву скромність перетворили на гарну маску, просякнуту прихованим марнославством. Так той, хто міг би нормально одягнутися і непомітно увійти до зали під час зустрічі, навмисно надягає старий або занадто скромний одяг, несвідомо прагнучи виділитися і присоромити своїх друзів. Хто у простій дружній розмові використовує хитромудрі терміни, латинські, грецькі або санскритські слова, той далекий від скромності, адже він бажає привернути увагу до себе і викликати захоплення, попри те, що його ніхто не може зрозуміти.

Хто щодня торочить про скромність, той робить із неї показний культ; хто вголос – і досить гучно – жаліє людей слабких, розбещених, порочних, невдах – той робить це з марнославства, бажаючи, щоб їм захоплювалися без будь-якого ризику для нього. Але якщо таку людину піддати випробуванню, можна швидко переконатися, що всі прояви її милосердя – лише спосіб самоствердження, бо у приватному житті такі люди ні в чому не відмовляють собі, витрачаючи купу грошей зовсім не на допомогу бідним. Своїми фантазіями вони захищаються від жорстокої реальності і діють більше язиком, аніж руками: вони їдять з апетитом і спокійно сплять.

Ще одна небезпека фальшивої скромності – це постійна балаканина про найгірше в нашому суспільстві, без визнання, що була слава і були жертви. З часом такий фарс стає жахливою реальністю, оскільки самонавіювання є однією з форм гіпнозу, і той, хто говорить про себе як про людину скромну, але не є такою, плутає рахитичність із тендітністю, боягузтво з розсудливістю, убоге й неспроможне з малим, грубість із прямоотою і простодушністю і, врешті-решт, людей незначних із людьми скромними, святими, які освітлюють цю землю чеснотами, угодними Богу.

Отже, ми повинні навчитися відрізняти фальшиву скромність від істинної, скромність серця від показної скромності, яка використовує цю пародію задля вигоди і через брак аргументів намагається пролізти у свідомість інших людей за допомогою чутливості і жалості.

Фальшива скромність – це перевернутий і безбарвний образ справжньої скромності; вона виникає у великому дзеркалі ілюзій, породжених нашими почуттями. Пам'ятай, філософе, що більшу цінність має одна нитка справжньої скромності, ніж мантия, зіткана з важкої і грубої тканини скромності фальшивої.

Про ввічливість

Ми неодноразово зверталися до цієї теми, але все-таки дещо потрібно прояснити, адже зазвичай під ввічливістю розуміють застарілі нині цінності та норми поведінки – абсолютно міщанські, які не відповідають нашим уявленням про нову і кращу людину.

Слово «cortesía» (куртуазія, ввічливість) в іспанській мові означає манеру поведінки людей, наближених до «двору», які були у світі давніх королів та принців. У ширшому розумінні цим словом називалися стосунки між дамами і лицарями – вихованими та освіченими людьми, які відрізнялися від людей грубих та нищих. Останні не поважали куртуазних принципів, не стримували свої інстинктивні імпульси та не замислювались, наскільки їхня поведінка може бути образливою для інших людей та суперечити законам. Особливо це стосувалося ставлення до жінок, дітей та людей похилого віку, які не могли змусити поважати себе чи захистити своє майно і переконання.

Ця сукупність хороших звичаїв або норм поведінки, які ушляхетнювали життя і робили його гармонійнішим, більшою мірою виродилася, доведена до крайнощів і перетворена на справжню пантоміму, що підтримувала культ брехні, якщо й не лицемірства. На жаль, людям більше відомі саме такі крайнощі, і сучасна молодь інстинктивно відкидає всі ввічливі форми поведінки, вважаючи їх порожніми: мовляв, вони не мають нічого спільного з істиною і мораллю.

Внутрішній злам нашої цивілізації і панівний нині хаос стерли всі грані, які визначають природні ролі дітей, чоловіків, жінок і людей похилого віку. Сьогодні у пошані спонтанність та природність, які плутають із грубістю та тваринністю, замаскованим презирством до оточення, і кожен прагне домогтися якнайкращих можливостей та умов для себе. Мало хто намагається добирати слова у розмові. Справжнім вважається все нище та безлике, а не високе і прекрасне. Деякі психологічні та соціальні течії, породжені маргіналами, а також лінивими та грубими людьми, стали моделями поведінки. Увійшли в моду відсутність фізичної та ментальної гігієни, брутальність, демонстративна агресивність як прояви мачизму чи фемінізму.

Хоча більшість людей можуть вважати все це новим, такий стиль поведінки має витоки ще в кінці XVIII століття разом із теорією «доброго дикуна»... Однак ми вже досить давно знаємо, що не всі дикуни – добрі і святі. Дотримуватись таких переконань – це жити архаїзмами і не мати почуття історичної динаміки.

Потрібно відродити нову ввічливість, надихаючись кращим, що було в ініціативній традиції, яка давала можливість тисячам поколінь по-справжньому жити разом, співіснувати пліч-о-пліч у найглибшому значенні цього слова. Це дозволяло людям упізнавати самих себе та сприймати існування богів завдяки здоровому культу істини, краси і братерства. Подібно до людини, яка уникає співжиття з дикими та неприємними тваринами, боги віддаляються від людей нищих, невдячних, агресивних і вульгарних. Такий закон природи, який відбирає найбільш здібних.

Витоки ввічливості – у нашій волі, яка має бути сильнішою за будь-які труднощі та поганий настрій; у наших силах любити довколишній світ, який є відображенням Бога... Бога, що живе в кожному з нас. Той, хто ображає іншого, ображає і самого себе... Він запускає дрімотний механізм акції-реакції, який в індійській філософії називають кармою.

Завдяки добрій волі ми можемо перебороти гнітючий стан душі і захистити інших від впливу нашого песимізму та критики, підживленої поганим настроєм, який іноді може опановувати нас через нашу недосконалість та слабкість.

Щиро привітатися, доречно посміхнутися, витратити хвилинку, щоб поговорити з іншим, – усе це не лицемірство, а прояв нашої доброї волі, нашої філософської сутності. Здатність витримувати поганий настрій інших – це форма алхімії, яка перетворює свинець на

золото: не піддаючись впливу цих зовнішніх факторів, ми можемо використовувати нашу ввічливість та самоконтроль як сяючий щит, допомагаючи цим здолати тугу та самотність людей, які поряд.

Важливою складовою повсякденної ввічливості є те, що чоловіки можуть у чомусь поступитися правом першості жінкам, а жінки можуть дозволити чоловікам взяти ініціативу в свої руки. Не підвищувати голос без необхідності, контролювати рухи свого тіла і, передусім, мову – це також прояви ввічливості. Зазвичай, ми більше шкодуємо про те, що сказали, аніж про те, що промовчали. Потрібно вміти мовчати. Мовчати – не означає приховувати щось або говорити напівправду, бути похмурим або гордовитим, адже ми, люди, не такі вже великі.

Так, поступово і природним чином, з'явиться нова ввічливість; потрібно спершу почати жити нею на практиці. Адже ця ввічливість є глибоко філософською, як усе добре і прекрасне. Потрібно відродити її та ствердити у суспільстві. Повернімо нове почуття власної гідності, будьмо щедрими, радісними та сильними.

Чи можливий спокій внутрішній і спокій зовнішній

Насамперед, було б непогано зрозуміти, що ж таке мир і спокій. Дехто думає, що мир і спокій – це відсутність руху. Але уявімо людину, що потрапила в катастрофу і завалена купою уламків. Для неї бути нерухомою зовсім не означає бути спокійною. Іноді люди думають, що мир і спокій полягає в можливості і здатності працювати. Може це й справедливо, але поняття, про які ми говорили, не обмежені однією лише працею. Цей стан скоріше внутрішній, аніж зовнішній. Щоб говорити про великий загальний мир серед людей, ми маємо спочатку поговорити про мир і спокій у душі кожної людини.

Як філософ і історик я не вірю в системи, бо якби вони були ідеальними, то тих, що існували протягом всієї історії людства, було б достатньо для досягнення будь-якої поставленої мети.

Ми живемо у світі з високо розвинутою системою комунікації, і це може викликати внутрішню тривогу, яка проявляється назовні. Цей стан давні греки називали «гібріс», або порушенням загальної гармонії чи відхиленням від божественної волі, помилковою поведінкою, яка породжує довгий ланцюг інших помилок.

Обставини життя перетворюють нас на вузьких фахівців, і ми забуваємо сповнену надій дитину, що живе всередині нас і про яку Христос сказав, що лише завдяки їй можна увійти в Царство Небесне.

У стародавніх містеріях Діоніса цю золоту дитину порівнювали з чарівним дельфіном, що поринає у безодню і знову піднімається на поверхню води. Ця дитина безсмертна. Вона існує поза межами простору і часу, то з'являючись, то зникаючи в нескінченному ланцюзі втілень. Вона була, є і буде завжди поруч із нами, бо сутність її – вічність, сталість, незмінність. Зберігаючи у своїх роздумах глибокий філософський підхід, спробуємо з'ясувати, чи можливий спокій внутрішній і спокій зовнішній.

Хто ж ми? Ми – таємниця. Наша суть у потаємному. У кожному з нас є загадковий спостерігач, здатний проникати в душу, за межі проявленого світу. Як же можна знайти внутрішній спокій? Зауважимо, що, кажучи про спокій, ми не маємо на увазі спочинок і нерухомість. Визнаючи, що є винятки, гідні поваги, ми таки не віримо у святенників-аскетів, що живуть високо в горах, далеко від світу, що перебувають у нерухомості, невтомно повторюють ту чи іншу східну мантру і стверджують, що саме завдяки цьому вони знаходять внутрішній спокій. Не можна плутати спокій і нерухомість. Людина може перебувати у спокої, але не мати спокою в серці. Внутрішній спокій – це щось більше, ніж просто спокій або просто рух, оскільки й те, й інше саме по собі не є цінним.

Живучи у чуттєвому світі з його численними дзеркалами, який дуже часто відбиває хибні ідеї, ми піддаємося волі мінливої думки, яка все пізнає через порівняння. Кожна річ може здаватися і маленькою, і великою, в залежності від того, з чим порівнювати.

Як досягти спокою, що був би дійсно внутрішнім? Ми повинні шукати його не у спокої і не в русі, а в справжній гармонії, в її універсальних законах, що керують усім Всесвітом, згідно з якими людина – не ізольований елемент, ворожий іншим людям і самій природі, а справжній друг всього суцього. А друг – це не той, хто сидить із нами за одним столом і ділить із нами їжу, а той, про кого з упевненістю можна сказати, що він завжди поруч, що ми з ним завжди разом. Як казали давні римляни: це той, хто живе у злагоді з нами – серце з серцем.

Отже потрібно розуміти, що внутрішній спокій – це, перш за все, мир із самим собою. Ніхто ніколи не міг створити його штучно, але в нас завжди була, є і буде гармонія, природна, вроджена. Проблема в тому, що людина часто руйнує її власним способом життя. Ми повинні шукати внутрішню гармонію. Якщо ми щиро прагнемо цього, знайти її не так вже й складно.

Ми вважаємо, що мир і спокій – це внутрішній стан, що ґрунтується на гармонії. Це гармонізація нашого ества в цілому і окремих його частин між собою.

Філософи давнини вчили, що людина – не просто тілесна оболонка, над якою витає якась суб'єктивна і вельми абстрактна душа. Людина – істота набагато складніша, що має, можна сказати, сім частин, або тіл.

Кожній із частин, що складають наше людське ество, властива деяка форма внутрішнього сепаратизму. Емоції діють по-своєму, розум – по-своєму. Часто у нас виникають думки, що, не маючи творчої основи, перетворюються на нав'язливі ідеї, подібні до міфічного змія, що кусає себе за хвіст. Замість того щоб підніматися на новий рівень і приводити до нових знань (що було б логічно), часто такі думки крутяться в одній площині. Скільки разів ми були у владі подібних ідей! Вони є частиною складного процесу, що, дійшовши до кінця, починається знову. І замість того щоб привести до нових і важливих висновків, наші думки знову і знову повертають нас у вихідну точку. Ми знову і знову йдемо замкнутим колом. Певною мірою саме це порушує наш мир, наш простий, нічим не обтяжений спокій.

Кожен із нас має володіти неабиякою моральною силою, щоб знайти в собі єдиний і неповторний «промінь світла», що веде нас шляхом, і йти за ним, як би банально чи безглуздо це не виглядало в очах інших людей. Ми повинні йти тим шляхом, який самі вважаємо вірним, не звертаючи уваги на те, що скажуть інші. Мова йде не про те, щоб стати егоїстом або нехтувати чужою думкою, а про те, щоб зберегти власну індивідуальність. Ми повинні звести в собі цитадель своєї свободи, без якої нам ніколи не досягти ані миру, ані спокою. В іншому випадку є небезпека уподібнитися голосному дзвону: його тягнуть ті, інші, а він висить догори дригом і гойдається з боку в бік, не відаючи, про що дзвонить, – про похорон чи про перемогу.

В одному зі своїх віршів Амадо Нерво каже: «О життя, я тобі нічого не винен, ми з тобою укладемо мир».² Це може здатися прозаїчним, але йдеться про природний і дуже глибокий дослід. Лише той, хто, усамітнівшись на високій скелі, відкривав душу гуркоту морських хвиль, що розбиваються об каміння; той, хто, побувавши наодинці з собою в лісі, ввібрав у себе шелест листя і спів птахів, може зрозуміти, як важливо для людської душі спілкування з природою, сонцем, зірками... Кому ж, як не йому, знати, як важливо любити і яке щастя ми знаходимо в тих, хто любить нас.

Важливіше кохати, ніж бути коханим. Краще бути джерелом, що дарує життя, ніж посудиною, що зберігає його для себе. Найкраще – вміти віддавати, вміти любити, не чекаючи винагороди, не перетворюючись на калькулятор, що підраховує, скільки прибутку принесе це почуття і що можна отримати натомість. Тільки тоді в нас прокинеться «загадкове щось», що дозволяє зрозуміти потаємну суть всього, що нас оточує. Ми зрозуміємо сенс щебетання птахів, шуму вітру, мови гір. Почнемо розуміти братів своїх – людей, усвідомлювати різні миті історії, через які пройшло людство. У тиші і мовчанні ми зуміємо досягнути мудрість цього світу, велику мудрість поколінь, даровану Богом, а також божественну універсальну гармонію, що об'єднує все суще в єдине ціле.

Все в природі пов'язане міцними і непорушними узами єдності: Сонце і рослини, Сонце і тварини, тварини і люди, люди і зірки. Саме усвідомлення великої єдності природи може повернути нам внутрішній спокій. Єдність – це не результат випадковості. У природі, що створена Богом, все продумане так, щоб людина завжди була спроможна витримати свої страждання.

Ми часто запитуємо себе, що станеться з нами, коли ми помremo. Авжеж, смерть немінуча, це питання хвилює всіх, навіть тих, хто ще молодий. Внутрішній голос відповідає питанням на питання: «А що сталося, коли ми народилися?». Напевно, все не випадково: ми з'яви-

² Любив. І мене любили. Сонце пестило ніжно ланіти. Життя моє, ти мені миле. Люблю тебе! Хочу жити! Амадо НЕРВО (Переклала Катерина ДЕВДЕРА)

лися на світ, тому що були люди, які мріяли про нас і любили нас ще до нашого народження. Ми народилися тому, що цим людям були важливі саме ми, такі, які є, а не користь, яку ми могли б принести в майбутньому. Цими людьми були наші батьки. Чи означає це, що в іншому світі, по той бік загадкових дверей, званих смертю, у нас також з'являться батьки? Ймовірно, це не будуть наші нинішні батько і мати. Чи існують насправді таємничі ангели-хранителі, про яких говорять багато давніх традицій?

В ті часи, коли діти, перш ніж заснути, підносили наївну молитву своєму ангелові-хранителю, вони, напевно, знали, що таке внутрішній спокій, – знали краще, ніж сьогодні, коли йдуть спати, подивившись телевізор, але так і не навчившись нічого хорошого.

Внутрішній спокій – це здатність зустрітися з самим собою, здатність зрозуміти, що завдяки великій божественній мудрості у кожного є призначення. Кожен з нас народився для того, щоб виконати своє життєве завдання: у кожного свій шлях, своя доля, своя духовна їжа, свій попутний вітер, свій, тільки йому властивий, спосіб існування і самовираження.

Ми вважаємо, що Бог все продумав. Все, що з нами відбувається, і все, що ще станеться, якимось чином сплановане. Адже якщо Бог думав про те, як шелестітиме листя дерев, як рухатимуться одноклітинні амеби, чи міг він не подумати про нас, істот складніших і в певному розумінні більш свідомих, а отже – більш значущих?

Подібно до того як батьки з надією чекали нашої появи на світ, не знаючи, будемо ми хлопчиками або дівчатками, добрими чи поганими, гарними або негарними, і наш небесний батько повинен проявляти подібну доброту. Чому б не припустити, що він нас любить і буде любити завжди? Чому б не повірити в те, що ми пронизані його думкою, його світлом, його любов'ю? Якщо ми будемо пам'ятати про це, зникнуть всі наші занепокоєння, і ми зможемо зрозуміти, що всі наші проблеми є лише випробуваннями, сходами, які необхідно подолати, щоб стати чистіше.

Згадаймо, як очищали воду в Давньому Єгипті. Дотепер збереглися водосховища, нині недіючі і сухі, де у старовину вода переливалася з одного резервуара в інший. У Фівах існувала очисна система, що складалася з семи великих обсягів. Вода Нілу потрапляла в перший резервуар, де важкі частинки осідали на дно, потім в другий, де вона ставала ще чистіше, і так до сьомого, поки вона повністю не очищалася і не робилася придатною для пиття. Якщо таке можна зробити з водою, чому те ж саме не може статися з людиною? Нам здається, що цей приклад відтворює той процес очищення, що відбувається і з нами.

Найчистіша вода – не та, що стоїть у великій калюжі, а та, що тече по камінню, долає перешкоди, падає водоспадами – саме вона кінець кінцем стає питною. Ця вода очищується в процесі падіння, тисячі і тисячі разів б'ється об каміння, вода, що в стражданнях співала і ткала білу піну надії, що, зустрічаючись із перешкодами на шляху, народжувала веселку.

Людина має уподібнитися воді. Так само легко, як вона, долати будь-які перешкоди, жити радісно, ніколи не втрачаючи своєї внутрішньої сили. Її душа має надихатися, немов птах, що співає гімни життя. Потрібно вчитися простій і глибокій мудрості води, яка завжди знає, куди прямувати, завжди знає, де знаходиться море.

Іноді ми самі не відаємо, куди йдемо. Але якщо знайдемо у власній душі внутрішній компас, то завжди будемо знати напрямок. Страждання, удари і несподіванки стануть для нас просто випробуваннями.

Усе в природі вчить нас цього. Щоб стати по-справжньому великим, потрібно володіти мудрістю вогню. Яке багаття не розпалюй, як не повертай свічку, полум'я завжди залишається вертикальним. Якщо, пройшовши випробування життя, людина зможе стояти прямо, вона знайде мир у своєму серці.

Щоб знайти внутрішній спокій – цей особистий, інтимний стан людини – недостатньо просто читати книги або слухати лекції. Необхідно вчитися у природи. Спостерігаючи за тим, як поводяться вогонь, вода, вітер, гори, можна дізнатися дуже багато. Щоб зрозуміти потаємну

суть людини, недостатньо володіти великою кількістю інформації. Необхідно проникати в глибину всього, що нас оточує, і всього, що є в нашій душі.

Чи можливо коли-небудь досягти миру і спокою серед людей, загального миру на всій планеті? Це дуже важке завдання. Щоб досягти великого миру, людство повинно бути мирно налаштоване, має прагнути до спокою і злагоди і бажати її серцем. Поки всі люди не зрозуміють цього, поки миру не будуть прагнути хоча б ті, хто має владу і силу, він буде недосяжним. Недостатньо говорити про важливість загального миру, про те, що наше життя має ставати кращим. Необхідно всім разом замислитися про людство в цілому, а не про утопічне суспільство, про людство, яке рухалося б своїм шляхом, слухаючи Бога.

У нас, так само як і у багатьох інших народів, існує безліч різноманітних теорій і схем, але, незважаючи на це, наша купівельна спроможність все знижується, а соціальна незахищеність зростає; між людьми виникає все більше непорозумінь, і загроза, що нависає над нами, стає все страшнішою.

Для сучасної людини кременний ніж, бронзова сокира, меч і рушниця – це атрибути сивої давнини. Ми говоримо про війни галактичного масштабу; про лазерні промені, які, замість того щоб лікувати, вбивають; про супутники-шпигуни, місія яких полягає в дестабілізації всього створеного; про отруйні гази, про засоби, здатні знищити все життя на деревах і занурити світ у вічну зиму. Суспільне життя повинне починатися з педагогічної роботи. Ми не можемо мислити утопічно: світ не стане кращим, якщо про це тільки говорити.

Христос закликав: «Любіть один одного». Але чи багато у світі людей, які люблять по-справжньому? Будда вчив необхідності співчувати іншим: краще бути жертвою, ніж катом. Чи багато хто розуміє це? Якщо навіть великі, що втілюють божественне на землі, не змогли змінити світ, то не варто надто довіряти формулам, потрібно більше покладатися на власні сили, вірити в те, що здатний зробити і передати іншим кожен з нас.

Ми вважаємо, що зовнішній, загальний мир обов'язково прийде з набуттям людьми внутрішнього спокою. Доти, доки у світі залишатимуться егоїсти, що понад усе ставлять матеріальне, буде існувати й експлуатація. Поки живуть ті, хто ненавидить інших лише за те, що їхні очі іншого кольору, у світі буде процвітати расизм. Доки люди відповідатимуть на питання стусанами, навіть не намагаючись зрозуміти співрозмовника і спокійно порозумітися, у світі буде панувати насильство. Все це – випробування, які необхідно витримати, і не варто думати, що мир у всьому світі буде проголошений декретом. Ми вже бачили, як діють декрети, як функціонує Ліга Націй. Ми повинні створити новий світ, не схожий на нинішній, повинні відродити світ. Цей процес відтворення світу нового, відмінного від колишнього, здійснюється кожним із нас. Тому ми приділяємо так багато уваги індивіду, а не особистості, яка за своєю природою егоїстична і живе тільки для себе, – тому, хто зможе жити у злагоді з іншими, простягаючи руки не тільки в очікуванні милості, але в пориві бажання по-братськи обійняти іншого; тому, хто не лише вкриє нужденного своїм плащем, але зможе віддати йому цей плащ. Мабуть, варто переосмислити заповідь «Люби ближнього свого, як самого себе». Може бути, любити ближнього потрібно більше, оскільки завжди знайдуться ті, кому ця любов потрібніша, ніж нам. Багато з нас – молоді, захищені соціально і економічно, але є і ті, що не мають цього. Є ті, хто не має нічого, крім простягнутої руки, і ми повинні виявити до них більше любові, ніж до себе.

Чи не настав час знову повернутися до «осередка суспільства» – сім'ї, в якій батьки любили б своїх дітей ще до їхнього народження? Ми маємо на увазі не популярні нині дебати – бути чи не бути сім'ї, а природний зв'язок чоловіка і жінки, їхнє справжнє бажання мати дітей, яких вони очікували б із любов'ю. Хіба ми не можемо поводитися так у будь-якій ситуації, завжди? Хіба ми не можемо любити своїх учнів незалежно від того, якими вони стануть? Хіба не можемо з посмішкою зустрічати своїх колег по роботі?

Мабуть, така зброя могутніша за будь-яку іншу. Нам здається, що ніякий снаряд не зміг би змінити світ так, як його здатна змінити щира посмішка. Чому ми заходимо до крамниці з пригніченим виразом обличчя? Що дає нам ця похмурість? Що з нами сталося? Чи не зїхали ми з глузду?

Спробуймо повернутися у природний стан. Для цього недостатньо лише читати, хоча і це добре; тут потрібні наші власні зусилля у налагодженні людських взаємин і трохи любові, яку ми здатні дарувати один одному. Треба повернутися до нормальних відносин з іншими людьми, з природою. Людина не повинна бути ворогом усього суцього, що забруднює повітря і землю, а частиною природи, можливо, навіть її царем – але царем, який виявляв би турботу про все і був батьком всього живого, замість того щоб кричати на всіх, вмів би робити маленькі подарунки, усмішкою, добрим словом давав би можливість відчувати батьківську турботу.

Той, хто більше любить всім серцем, той, хто докладає більше зусиль у своїх діях, у своїх роздумах, – той в душі є справжнім батьком. Він найкращим чином, просто і природно, може передати все те, чим внутрішньо володіє; передати так, що всі зможуть переконатися в цьому і відчувати на собі його турботу.

Ми б хотіли, щоб кожен відчув у своєму серці деяке хвилювання – якщо не любов, то хоча б трошки миру та спокою. Якщо кожен створить свою внутрішню молитву, якщо зможе трохи частіше посміхатися, якщо завтра після сходу сонця побачить у дзеркалі своє обличчя більш відкритим, якщо подарує іншим свою посмішку, то він знайде спокій.

Спокій – це радість, гармонія, здатність здійснити краще. Спокій – це Парфенон і Велика піраміда; спокій – це чоловік, який кожному нужденному може дати монету; це жінка, яка несе світло всім, хто живе в будинку; це старець, що передає досвід молодим, і робить це не з марнославства, а вчить не забруднювати себе фізичними, психічними і ментальними наркотиками і працювати з вірою в майбутнє.

Нам потрібно уподібнитися прозорому світильнику, щоб вогонь, який ми всі несемо всередині з ласки Божої, зміг освітити все навколо. Тоді ми знайдемо внутрішній спокій і докладемо зусиль у пошуках спокою зовнішнього, який, хоча і здається далеким, заслуговує на те, щоб працювати заради нього. Мир досягається не маніфестаціями на вулицях, а проявом того, що ми несемо у своєму серці, – так, щоб це побачили й інші.

Ми можемо любити ластівок, каміння, людей, вітер, давні прапори і давню славу, але нам необхідний мир. І він можливий. Якщо ми будемо здатні побачити у весняному повітрі ознаки знамення Бога, вісниками якого є ластівки, і почути їхній спів, якщо зможемо розгледіти білу піну водоспаду, якщо зможемо зрозуміти полум'я, що завжди прагне вгору, ми знайдемо мир, бо він народжується з нашої внутрішньої боротьби, з наших зусиль і дій, з нашої величезної любові.

Благословенні здатні відчувати цю любов; благословенні ті, хто несе в собі спокій; ті, хто має мужність сказати, що мир – це дуже важливо, що він потрібен всім і всьому незалежно від тієї ціни, яку необхідно за нього заплатити.

За дорогі і хороші речі треба платити. Мир прекрасний – заплатіть за нього, заплатіть за мрії. Нехай спокій запаує у світі, в наших серцях, нехай існує між людьми, тваринами і рослинами – тоді і Бог буде з нами.

Які можливості є у людини?

Ті, хто зі мною знайомі, вже знають, що мої лекції – це не просто передача інформації і не просто можливість дізнатися щось нове. Наша система навчання зовсім інша і, можливо, найдавніша з усіх, що існують у світі. Вона будується таким чином, щоб у бесіді торкатися того, що для вас дійсно важливе, давати пояснення того, що ви відчуваєте, але не можете усвідомити.

І я, і всі ми переконані, що всім людям, незалежно від їх освіченості, віку або соціальних умов життя, властива внутрішня здатність мати прямий, цілком реальний зв'язок з істиною. Потрібно тільки, щоб іноді хтось, у кого було більше часу, щоб переконатися в цьому, нагадував кожному з вас, що у вас ця здатність є. Ці вступні слова я говорю для тих, хто прийшов сьогодні в «Акрополь» вперше, щоб познайомити вас із нашим поглядом на вивчення тієї чи іншої теми.

Сьогодні ми поговоримо про різні шляхи життя, які можливо вибрати. Тема ця дуже, дуже стара – з того часу, як людина існує, вона питає себе: «Які можливості я маю в житті?» У всі часи у неї було три можливості, три варіанти.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.